Leksička i sintaktička analiza početnica

Miličić, Sanja

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:456552

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Leksička i sintaktička analiza početnica

Studentica: Sanja Miličić

Zagreb, rujan, 2016

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko-rehabilitaciji fakultet

Diplomski rad

Leksička i sintaktička analiza početnica

Sanja Miličić

Mentorica: izv.prof. dr. sc. Jelena Kuvač Kraljević

Sumentorica: prof. dr. sc. Mirjana Lenček

Zagreb, rujan, 2016

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad ***Leksička i sintaktička analiza početnica*** i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Sanja Miličić
Mjesto i datum: Zagreb, 13. srpnja, 2016.

LEKSIČKA I SINTAKTIČKA ANALIZA POČETNICA

Sanja Miličić

Mentorica: izv.prof. dr. sc. Jelena Kuvač Kraljević

Sumentorica: prof. dr. sc. Mirjana Lenček

Diplomski studij logopedije

Sažetak

Ovaj rad bavi se leksičkom i sintaktičkom analizom početnica hrvatskog jezika i njihovom usporedbom. Analizirane su tri početnice, na leksičkoj i sintaktičkoj razini, koje je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Na leksičkoj razini problematizira se o brojnosti i svrsi niskočestotnih riječi u udžbenicima za početno čitanje. Poznato je kako veliki broj nepoznatih riječi dovodi do otežanog razumijevanja teksta, a uz to ne doprinosi bogaćenju rječnika što je jedna od svrha početnica. Sintaktičkom analizom željelo se doći do podataka o raspodjeli sintaktičkih struktura unutar početnica. Ističe se kako određene vrste zavisno složenih rečenica djeca nisu sposobna obraditi do desete godine života te se promatra njihova zastupljenost. Uz to, analizira se i prosječna duljina rečenica zbog podataka prema kojima radno pamćenje utječe na čitanje, ali i činjenice da ono ima svoja ograničenja.

Upute za izvršenje zadataka, objašnjenja nepoznatih riječi i komentari analizirani su zasebno, a tekstovi i pjesmice zasebno. Niskočestotne riječi definirane su kao one koje su se javile manje od dvanaest puta. Za izračunavanje čestotnosti riječi upotrijebio se program FREQ, a za računanje prosječne duljine rečenica upotrijebio se program MLU. Oba programa nalaze se unutar programskog paketa CLAN.

Rezultati pokazuju kako je više od devedeset posto riječi u svim početnicama niskočestotno. Uz to, javljaju se riječi koje su rijetke i u tekstovima namijenjenim odraslim čitateljima. Sintaktička analiza pokazala je da su najzastupljenije jednostavne rečenice, ali i da postoje razlike u raspodjeli sintaktičkih struktura među početnicama. Prosječne duljine rečenica ne prelaze granice radnoga pamćenja.

Ključne riječi: leksička analiza, sintaktička analiza, početnice, niskočestotne riječi, sintaktičke strukture

LEXICAL AND SYNTACTIC ANALYSIS OF PRIMERS

Sanja Miličić

Mentorica: izv.prof. dr. sc. Jelena Kuvač Kraljević

Sumentorica: prof. dr. sc. Mirjana Lenček

Diplomski studij logopedije

Summary

This research aims to describe and compare lexic and syntax of three primers intended learning croatian language and approved by Ministry of science, education and sport in Croatia. Primers were analized on two level of analysis, lexical and syntactic level. The purpose and contribution of low frequency words in text-books for beginning reders has been discussed on lexical level of analysis. It is well-known that large number unknown words leads to lack of understanding the text along with the absence of the vocabulary growth which is considered as one of the purposes of primers. Sintax analysis was conducted to find out more about distribution of syntactic structures among primers. Many studys shows that childern are not capabale of understanding some subordinated clauses upon age of ten.That is why this researh is interested in their share among primers. Working memory span has influence on reading performace therefore mean lenght of utterance in words was calculated.

Instructions for tasks performance, explanations of unknown words and author's comments were analyzed separately from texts and poems. Low frequency words were determined as those words that appeared less than twelve times. Program FREQ was used to calculate frequency of words and program MLU was used for calculation of the average lenght of sentance. Both programs are included in software package CLAN.

Results of this research have shown that more than ninety percent of words in primers are low frequnced words. There were noted the appearances of words that are rare even in texts for adult readers. Syntactic analysis has shown that simple sentances are most common structures. Analysis aslo showed the different distribution of syntactic structures among primers. The average lenght of sentance does not exceeds the working memory span.

Key words: lexical analysis, syntactic analysis, primers, low-frequency words, syntactic structures

Sadržaj

1. UVOD ... 7
1.1. Početno čitanje ... 7
1.1.1. Predvještine čitanja ... 7
1.1.2. Razvoj početnog čitanja ... 8
1.2. Početnica ... 9
1.2.1. Proces odobrenja udžbenika i standardi koje treba zadovoljiti ... 9
1.2.2. Struktura početnica ... 10
1.3. Lingvistički parametri početnoga čitanja ... 11
1.3.1. Fonološki parametri i radno pamćenje ... 11
1.3.2. Leksički parametri i učestalost niskočestotnih riječi ... 12
1.3.3. Sintaktički parametri ... 14
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA ... 16
2.1. Cilj istraživanja ... 16
2.2. Problemi istraživanja ... 17
2.3. Hipoteze ... 18
3. METODE ISTRAŽIVANJA ... 19
3.1. Uzorak ... 19
3.2. Metode obrade podataka ... 19
3.2.1. Opis programskog paketa CLAN i njegovih programa FREQ i MLU ... 20
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA ... 22
4.1. Leksička razina ... 22
4.1.1. Najučestalije i najrjeđe zastupljene riječi u početnicama ... 23
4.1.2. Frekvencijska raspodjela niskočestotnih riječi ... 26
4.1.3. Zastupljenost niskočestotnih različnica ... 28
4.1.4. Zastupljenost niskočestotnih natuknica ... 29
4.1.5. Raspodjela niskočestotnih riječi prema vrstama riječi ... 30
4.2. Sintaktička razina ... 32
4.2.1. Rečenice upravnoga govora ... 33
4.2.2. Prosječna duljina rečenica ... 34
4.2.3. Najučestalije i najrjeđe zastupljene vrste rečenica u početnicama ... 35
4.2.4. Vrste i zastupljenost zavisno složenih rečenica ... 37
4.2.5. Raspodjela vrsta rečenica unutar početnica ... 39
4.3. Potvrda hipoteza ... 41
5. ZAKLJUČAK ... 42
6. LITERATURA ... 43

1. Uvod

1.1. Početno čitanje

Poučavanje čitanja i pisanja tema je koja se u 19. i 20. stoljeću našla u središtu brojnih istraživanja. Nastavlja se istraživati i danas jer se ovladanost ovim vještinama smatra preduvjetom osobnog i društvenog napretka. U Hrvatskoj formalno poučavanje čitanja započinje polaskom u školu. No i godinu prije polaska u školu, djeca su obavezna pohađati program predškole u trajanju 250 sati čiji sadržaj nije jasno niti jedinstveno definiran (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339617.html). Ovo je razdoblje dječjeg razvoja izuzetno povoljno za ovladavanje predvještinama čitanja te bi jasno definirani ciljevi zasigurno osigurali kvalitetniji ulazak u formalnu razinu obrazovanja.

1.1.1. Predvještine čitanja

Kroz povijest su se mijenjale pretpostavke o tome koje su predvještine neophodne za početak čitanja. U 20-om stoljeću (Adams, 1990) veliki naglasak stavljao se na mentalnu dob i perceptivne sposobnosti uočavanja sličnosti i razlika između vizualnih uzoraka. Iako je čitanje nemoguće bez dostignute određene razine ovih vještina, one ipak nisu presudne. U novijim istraživanjima (Kuvač Kraljević i Lenček, 2012, prema Peretić i sur., 2015) važnijim su se pokazale fonološka svjesnost, rječnik, pripovjedna sposobnost, interes za tisak, koncept o tisku i imenovanje slova. Među njima se posebno ističu fonološka svjesnost i imenovanje slova kao najbolji pokazatelji spremnosti za poduku čitanja. Fonološka je svjesnost shvaćanje da se riječ sastoji od manjih dijelova. Postupno se razvija i obuhvaća nekoliko razina poput slogovne sinteze i analize, prepoznavanja i proizvodnje rime te na kraju fonemske svjesnosti. Fonemska je svjesnost proces osvještavanja najmanjih dijelova riječi odnosno fonema. U početku djeca mogu ponuđene foneme spojiti u riječ, a potom određenu riječ rastaviti na foneme. Istraživanja pokazuju (Vancaš, 1999) da cjelovitoj fonemskoj analizi prethodi izdvajanje prvog glasa u riječi. Iako se mislilo da zatim slijedi izdvajanje zadnjeg glasa, to je moguće ukoliko su njegova akustička obilježja izražena (kao na primjer kod glasova *s, š, ž*…). Uz navedene sposobnosti važno je i da djeca osvijeste razlike među glasovima, da stvore ispravne mentalne predodžbe fonema jer će to biti važno u kasnijim fazama početnog čitanja, odnosno u fazi ostvarivanja veze grafem-fonem. U istraživanju koje je provela na učenicima prvog razreda, Puljak (2007) je dobila zabrinjavajuće rezultate: dvadeset i pet posto učenika na početku prvoga razreda nije bilo sposobno izvesti fonemsku sintezu i analizu.

Za povezivanje glasa s određenim grafemom potrebno je da dijete usvoji nazive grafema. Samo imenovanje slova nije dovoljno za čitanje, ali se ono smatra najboljim pokazateljem spremnosti za čitanje i uspješnosti čitanja među početnim čitačima (Adams, 1990). Hrvatski jezik je jezik s transparentnom ortografijom jer je omjer grafema i fonema 1:1 (osim nekih iznimaka). Takva ortografija olakšava povezivanje grafema s glasom. Prema istraživanjima provedenim za hrvatski jezik (Kuvač Kraljević i sur., 2014, prema Peretić i sur., 2015), djeca najlakše ovladavaju grafemima koja se pojavljuju u većini jezika (npr. *C, A, P, V* itd.) dok im je zahtjevnije ovladati grafemima koji su tipični za hrvatsku latinicu (npr. *Š, Č, LJ, NJ* itd.). Do sličnih je rezultata došla i Puljak (2007) prema kojima većina djece, njih 65% prepoznaje sva velika tiskana slova dok ih 35% poznaje većinu slova (najčešće ne poznaju slova *Đ, DŽ, LJ, NJ)*. Sva mala tiskana slova poznaje 30% učenika dok njih 20% ne poznaje niti jedno malo tiskano slovo. Osim samog znanja imenovanja slova, važnim se smatra i brzina prizivanja imena grafema. Prema Adamsu (1990) kod predškolaraca brzina priziva predstavlja naučenost i ovladanost grafemima, dok je u starije djece ona pokazatelj automatizma. Djeca koja automatski vide grafeme kao cjeline vidjet će da je riječ cjelina sastavljena od niza grafema. Ona koja ne vide cjelinu, morat će uložiti dodatan napor u prepoznavanje svakog grafema te će zbog toga manje pažnje moći posvetiti razumijevanju riječi. Ščapec i Kuvač Kraljević (2013) navode da imenovanje slova više ovisi o djetetovom iskustvu s tiskom nego o jezičnim sposobnostima te da imenovanje slova ne predstavlja kognitivno zahtjevan zadatak u smislu obrade, kao što to predstavlja fonološka svjesnost.

1.1.2. Razvoj početnog čitanja

Svrha čitanja određenog teksta želja je za razumijevanjem poruke koju on nosi. No čitanje je nemoguće bez shvaćanja grafem-fonem veze. Stoga se ispravno uočavanje grafem-fonem veze smatra temeljem čitanja (Čudina-Obradović, 1996), a pogrešna percepcija može dovesti do promjene smisla napisanoga. Zbog toga je važno da ova vještina bude automatizirana kako bi učenik više vremena mogao posvetiti shvaćanju smisla rečenice te shvaćanju smisla cijeloga teksta. Razvoj čitanja započinje i prije polaska u školu jer su djeca okružena brojnim natpisima i materijalima kojima znaju značenje te na taj način riječ „čitaju“ kao sliku. S razvojem fonoloških vještina uočavaju da se tekst sastoji od više riječi i da se svaka riječ sastoji od više dijelova odnosno grafema. Počinju usvajati recipročnu vezu grafema i glasa. Prema Čudini-Obradović (1990) u ovoj fazi djetetova vještina čitanja postaje mnogo fleksibilnija i ono može pročitati svaku riječ, pa i onu, čiji smisao ne poznaje. Prema istoj

autorici u sljedećoj fazi dijete više ne rastavlja napisanu riječ na njezine osnovne dijelove (grafeme) nego uočava poznate pravopisne cjeline. Ukoliko naiđe na novu i nepoznatu riječ služi se slovkanjem. Prema Puljak (2007) čak četrdeset posto učenika na početku prvoga razreda može pročitati jednostavnu rečenicu slovkajući. Čudina-Obradović (1990) ističe kako se u fazi intenzivnoga učenja dešifriranja često zanemaruje razvijanje razumijevanja što se ne smije dopustiti. Zato treba nuditi tekst koji je primjeren djeci, smislen i zanimljivog sadržaja.

1.2. Početnica

Prema riječima Maye Angelou „ *Svaka knjiga koja pomogne djetetu da razvije naviku čitanja, da učini čitanje jednim od njegovih dubokih i stalnih potreba je dobra za njega.“*. Opća i nacionalna enciklopedija iz 2007. (prema Mendeš, 2008) daje svoju definiciju početnice: „*Početnica, dječja školska knjiga za početak nastavnog opismenjivanja; udžbenik početnih uputa za čitanje i pisanje“*. S obzirom da je početnica osnovni školski udžbenik koji služi uvodu u početno čitanje, važno je da bude prilagođena učenikovim sposobnostima i da mu uz to bude dovoljno zanimljiva i motivirajuća. Ona treba biti primjerena djeci i odgovarati stručno- metodičkim zahtjevima vezanim uz obilježja jezika i pisama (Lenček i Gligora, 2010). Njezin je cilj stvoriti čvrste temelje za savladavanje nastave ostalih nastavnih predmeta.

1.2.1. Proces odobrenja udžbenika i standardi koje treba zadovoljiti

Načelo odobrenja početnice od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske je sljedeći: u svaku školu dostavlja se popis obaveznih udžbenika koji imaju pozitivno stručno mišljenje o usklađenosti s nacionalnim i predmetnim kurikulumom i Udžbeničkim standardom. Popis se dostavlja u škole u svrhu izjašnjavanja učitelja odnosno nastavnika o prikladnosti za njihovu primjenu u odgojno-obrazovnom i nastavnom procesu. Potom se oblikuje lista udžbenika i dopunskih nastavnih sredstava na kojoj se nalaze samo ona nastavna sredstva za koja se izjasnilo najmanje 10% učitelja odnosno nastavnika. Ministarstvo tada objavljuje javni poziv za uvrštavanje udžbenika i pripadajućih dopunskih nastavnih sredstava u Katalog na koji se mogu javiti samo oni nakladnici udžbenika za koje se izjasnilo najmanje 10% učitelja odnosno nastavnika. Katalog se zatim ponovno šalje školama koje na svojim stručnim vijećima donose odluku o konačnom odabiru udžbenika. No prije

toga, vijeće roditelja treba dati pozitivno mišljenje jer su u krajnjoj liniji roditelji oni koji će određeni udžbenik platiti. Proces se ponavlja svake četiri godine. Zadnji je Katalog izdan 2014. godine te se u njemu nalaze četiri početnice. U ovom diplomskom radu bit će analizirane tri nasumično odabrane početnice: *P kao početnica* (Budinski, Diković, Ivančić, Veronek Germadnik, 2014), *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić, Velički, Zalar, Domišljanović, 2014) i *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013).
Prema odredbama Udžbeničkog standarda iz 2013. godine (http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=12470) *Udžbenik pridonosi stjecanju funkcionalnoga znanja, razvijanju učenikovih sposobnosti i mogućnosti, potiče aktivno učenje, omogućuje primjenu različitih strategija učenja i razvoj kritičkog mišljenja*. Uz to, udžbenik je primjeren učenikovu predznanju i njegovim razvojnim sposobnostima i mogućnostima. Dio standarda koji se odnosi na jezične zahtjeve ističe kako su tom predznanju i razvojnim sposobnostima prilagođeni i tekstovi koji se u njemu nalaze. *Jezik tekstova udžbenika u skladu je s općim psiholingvističkim zakonitostima u odnosu na semantičku, sintaktičku i morfološku složenost i njihov međuodnos. Tekstovi u udžbeniku omogućuju sustavno obogaćivanje učenikova rječnika uvođenjem novih riječi ne narušavajući pritom razumljivost teksta.*

1.2.2. Struktura početnica

Početnice se prema svojoj strukturi mogu razvrstati u dvije kategorije: integrirane i diferencirane (razgranate) početnice. Prema Mendeš (2008) integrirana početnica je ona kod koje je cjelokupni nastavni sadržaj iz hrvatskog jezika za prvi razred osnovne škole uključen u jednu knjigu. Za integriranu početnicu karakteristično je da su unutar jednog udžbenika obuhvaćene sve sastavnice nastavnog procesa te da nije potreban dopunski udžbenik ili didaktički materijal. Razgranata početnica je ona koja se fizički dijeli u nekoliko dijelova. Pri tome je moguće uočiti nekoliko kriterija podjele (Poljak, 1980, prema Mendeš, 2008): podjela po predmetnim područjima (dio koji obrađuje pripremno razdoblje, dio koji obrađuje početno čitanje i pisanje, dio koji obrađuje književnost, jezik itd.), podjela po tematici (za svaku udžbeničku jedinicu izrađuju se pojedini dijelovi koji se nabavljaju kada na njih dođe red obrade što služi poticanju radoznalosti učenika) ili podjela po sastavnicama nastavnog procesa (u jednom dijelu obrađuje se novi nastavni sadržaj, u drugom se provodi vježbanje i ponavljanje, a u trećem provjerava učinak). Razgranata se vrsta početnice primjenjuje i u našem školstvu. Početnice se mogu razlikovati i prema metodičkim rješenjima poput odnosa i rasporeda početnog čitanja i pisanja, redoslijeda obrade slova, rasporeda savladavanja skupine

slova itd. Ukoliko se početno čitanje i pisanje obrađuje istodobno, učenik mora istodobno savladati sve četiri inačice grafema, odnosno za 30 fonema hrvatskoga jezika treba upamtiti 120 grafema. Kada započeti s obradom pisanih slova predmet je mnogih rasprava, a Puljak (2007) iznosi mišljenje kako bi se tek nakon otprilike dva mjeseca školovanja, kada većina djece bude u mogućnosti izvesti glasovnu analizu i sintezu te zadržati u svijesti sliku riječi od 4 do 6 slovnih mjesta, trebalo započeti s uvođenjem malih tiskanih slova.

1.3. Lingvistički parametri početnoga čitanja

Čitanje i pisanje ovisno je o jezičnim sastavnicama, posebice fonologiji, semantici i sintaksi. Prema odredbama iz Udžbeničkog standarda tekstovi u početnicama su jezično prilagođeni učenikovim sposobnostima. Naglašava se i usklađenost s općim psiholingvističkim zakonitostima. No što to točno podrazumijeva?

1.3.1. Fonološki parametri i radno pamćenje

Brojni autori ističu važnost fonološke obrade za razvoj vještine čitanja. Tako su Anthoni i Francis (2005, prema Blaži i sur., 2011) nastojali utvrditi povezanost fonološke obrade i uspješnosti u čitanju i pisanju. Primijetili su utjecaj triju fonoloških procesa. Prvi se odnosi na fonološko pamćenje što podrazumijeva kodiranje informacije u mentalnu predodžbu glasa, drugi je fonološki pristup leksičkom pamćenju i odnosi se na uspješnost prizivanja fonoloških kodova iz pamćenja, a treći proces je fonološka svjesnost odnosno stupanj osjetljivosti na glasovne strukture oralnog jezika. Prema autorima ovi su procesi međusobno čvrsto povezani te su također i u čvrstoj vezi s usvajanjem čitanja. Slične podatke iznosi i Kolić-Vehovec (2003) te navodi da su sposobnost fonološke raščlambe i brisanja suglasnika na početku prvog razreda značajni prediktori tečnosti čitanja na kraju trećeg razreda.
Blaži i suradnici (2011) ističu da na usvajanje fonološke svjesnosti bitno utječu kognitivne sposobnosti, kratkoročno verbalno pamćenje i jezično razumijevanje. Ivšac Pavliša i Lenček (2011) uspoređivale su uspješnost tri skupine šestogodišnjaka (djeca urednog jezičnog razvoja, djeca s perinatalnim oštećenjem mozga i djeca s posebnim jezičnim teškoćama) na zadacima fonoloških vještina i fonološkog pamćenja. Skupine djece s perinatalnim oštećenjem mozga i posebnih jezičnih teškoća očekivano postižu niže rezultate te se smatraju

rizičnim za nastanak teškoća čitanja. Uz to, autorice navode i istraživanje Reida (2009) prema kojemu se fonološko pamćenje odnosi na fonološko kodiranje informacija za privremeno pohranjivanje u radnom ili kratkoročnom pamćenju. Takvo se kodiranje događa fonološkom petljom. Pojam fonološka petlja su u svom modelu radnog pamćenja predložili Baddley i Hitch (1974, prema Rončević Zubković, 2010). Njihova je ideja bila da bi se jedinstveni sustav kratkoročnog pamćenja trebao podijeliti na tri komponente radnog pamćenja, a to su; središnji izvršitelj (koji se smatra najvažniji dijelom) te pomoćni sustavi fonološka petlja i vizuospacijani ekran. Pomoćni sustavi odgovaraju onome što se do tada smatralo kratkoročnim pamćenjem: fonološka petlja verbalnom, a vizuospacijani ekran vizualnom. Fonološka petlja odgovorna je za zadržavanje fonološkog traga odnosno informacija koje primimo verbalnim putem. Uz to, uključuje i kontrolne procese koji omogućuju pretvaranje vizualnih informacija u fonološki kod. Kontrolni procesi tako omogućuje dulje zadržavanje fonološkog koda pomoću subvokalnog ponavljanja, koji bi se bez ponavljanja izgubili u periodu od jedne do dvije sekunde. Baddeley i suradnici su 1998. godine (prema Rončević Zubković, 2010) došli do zaključka da je funkcija fonološke petlje olakšavanje usvajanja novih riječi te posebno privremena pohrana nepoznatih glasovnih sekvenci. Baddeley je 2000. revidirao svoj model te mu je dodao i četvrtu komponentu tzv. epizodni ekran. Njegova je zadaća komunikacija s dugoročnim pamćenjem uz integraciju i kratkotrajnu pohranu informacija iz pomoćnih sustava. Swanson i Siegel (2001, prema Rončević Zubković, 2011a) zaključuju kako fonološki sustav ima primarnu ulogu u predviđanju razumijevanja i tečnom čitanju u dobi od pete do devete godine.

Brojne su rasprave o rasponu kapaciteta radnog pamćenja, no i danas se najčešće koristi model kojeg je predložio Miller (1956, prema Rončević Zubković, 2010). Prema tom modelu kapacitet radnog pamćenja određen je brojem kognitivnih cjelina koje se obrađuju kao jedna čestica jer predstavljaju poznatu cjelinu. Broj se kreće od pet do devet kognitivnih cjelina, a prosječno iznosi sedam. Stoga bi prilikom sastavljanja tekstova za početne čitače dodatnu pažnju trebalo posvetiti duljini rečenica, ali i njihovoj fonološkoj složenosti zbog opterećenja koje ono predstavlja već ionako ograničenom rasponu radnoga pamćenja.

1.3.2. Leksički parametri i učestalost niskočestotnih riječi

Rječnik koji osoba posjeduje izložen je stalnoj promjeni. U pojedinim životnim razdobljima on raste, opada, postaje sve složeniji i istančaniji. Prema nekim izračunima (Angelin, 1993, prema Kovačević, Kuvač, 2004) dijete u svom rječniku pred polazak u školu posjeduje 10 000

riječi, potom od prvog do trećeg razreda taj iznos raste za 9 000 riječi, a od trećeg do šestog za čak 20 000 riječi. Odnos rječnika i fonoloških procesa je recipročan. Ščapec i Kuvač Kraljević (2013) u svom radu navode brojna istraživanja koja su potvrdila da djeca s opsežnijim rječnikom imaju razvijeniju fonološku svjesnost. U istraživanju koje su provele, a koje je uključivalo djecu s posebnim jezičnim teškoćama, uočavaju da takva djeca neposredno pred polazak u školu, postižu slabije rezultate na zadacima rane pismenosti zbog siromašnijeg rječnika i smanjenog kapaciteta i neučinkovitog verbalnoga radnog pamćenja. Rončević Zubković (2011b) pak u svom radu iznosi teoriju Shanweilera i Craina (1986) prema kojoj u razvoju rječnika veliku ulogu ima fonološko procesiranje. Bilo kako bilo, prema riječima Radić i suradnika (2010) tijekom ranog školskog razdoblja dolazi do promjena u rječniku koje utječu na leksički razvoj djeteta; povećava se broj usvojenih riječi, šire se znanja o tvorbi riječi te se usavršavaju sposobnosti učenja novih riječi iz konteksta. Individualne razlike u opsegu rječnika itekako mogu utjecati na uspjeh u čitanju. Prema istraživanju Cain i Oakhill (2006, prema Rončević Zubković, 2011b) djeca mogu imati različiti uspjeh u razumijevanju teksta iako imaju istu razinu dekodiranja. Smatraju kako je jedan od razloga neuspjeha u razumijevanju teksta razlika u bogatstvu rječnika. Pod pojmom „opseg rječnika“ misli se na broj punoznačnih riječi poput imenica, glagola i pridjeva (Cvikić, 2002). Veći broj takvih riječi značit će i širi rječnik. Nepunoznačne riječi predstavljaju odnose u kojima se nalaze punoznačne riječi te su zbog toga pokazatelj gramatičkog znanja, a ne bogatstva rječnika. Analiziranjem dviju čitanki za prvi razred, Cvikić (2002) je došla do podataka da su se čitanke najviše podudarale u broju zamjenica i prijedloga, a najmanje u broju imenica i glagola. Uz to Cvikić (2002) navodi kako se riječi poput *lopta, vila, zmaj, balon, igračka* češće javljaju kod djece nego kod odraslih te bi zbog toga riječi koje se nalaze u početnicama trebale biti bliske djeci. Česte riječi u njihovom rječniku su one za predmete i osobe koje ih okružuju i koje su im važne. Furlan još 1961. godine (prema Lenček, Gligora, 2010) iznosi svoju tezu o tome kako bi u počecima opismenjavanja trebalo koristiti riječi koje su u jeziku najučestalije i koje djeca trebaju savladati globalnom metodom, a zatim u kombinaciji sa slikama koristit nove i rjeđe riječi. Uvođenje novih i nepoznatih riječi u tekstove početnica trebalo bi ići postupno. Prevelik udio nepoznatih riječi rezultirat će nerazumijevanjem teksta, a rječničko će bogaćenje biti onemogućeno. Prema istraživanju (Swanborn, de Glopper, 1999) ako se u 150 riječi pojavi 1 nepoznata vjerojatnost za njezino učenje iznosi 30%, ukoliko se na svakih 75 riječi pojavi jedna nepoznata vjerojatnost opada na 14%, a ako se nepoznata riječ javi na svakih 10 riječi vjerojatnost da ju dijete nauči iznosi svega 7%. Autori iznose i podatak

da će učenik spontano shvatiti značenje 15 riječi na svakih 100 nepoznatih riječi koje će susresti u tekstu.

U literaturi se spominju brojne teorije o tome koliko puta dijete mora biti izloženo određenoj riječi kako bi ju moglo uskladištiti u mentalni leksikon. Prema nekim autorima potrebno je prosječno pet izlaganja u govornome kontekstu (Kovačević, Kuvač, 2004), prema drugima sedam, a Beck i suradnici (2002, prema Radić i sur. 2010) iznose podatak da je potrebno i do dvanaest izlaganja određenoj riječi u pisanome tekstu kako bi se ona usvojila. Iako se razlikuju u broju potrebnih izlaganja, autori se slažu kako je potrebno da se riječi pojavljuju u različitim kontekstima kako bi dijete moglo shvatiti njezino značenje. Kriteriji definiranja niskočestotnih riječi koji će biti korišten u ovom diplomskom radu je onaj kojeg su predložili Beck i suradnici. Drugim riječima, sve riječi koje će se u početnici pojaviti manje od 12 puta bit će smatrane niskočestotnim riječima.

Za potrebe analiziranja početnica koristit će se programski paket CLAN o kojemu će više riječi biti u poglavlju *Opis programskog paketa CLAN i njegovih programa FREQ i MLU.* No za razumijevanje dobivenih podataka važno je razlikovati pojavnice, natuknice, različnice i obličnice, čiji se omjeri smatraju mjerama jezičnog razvoja. Računalo prepoznaje pojavnice kao niz znakova između dvije bjeline. Različnica je niz znakova koji je drugačiji od bilo kojeg drugog niza znakova. Kuvač i Plamović su 2007. definirali obličnicu kao niz znakova kojemu je pridruženo neko značenje, dok se natuknica definira kao oblik određene riječi pod kojim je možemo naći u rječniku. Kovačević i Kuvač (2004) su analiziranjem šest udžbenika i pet početnica došle do podataka kako je najveći broj različnica pripao glagolu *biti*. U istom istraživanju više od 50% različnica pojavilo se svega jednom (npr. *tegoba, prstenjak, došljak*), a 16% dva puta (npr. *pelerina, stožić, tračka*). Ovim će se diplomskim radom pokušati utvrditi je li došlo do promjene udjela niskočestotnih različnica u novijim početnicama.

1.3.3. Sintaktički parametri

Na razumijevanje pročitanog teksta utječe količina nepoznatih riječi koja se u njemu nalazi, ali i njegova sintaktička složenost. Ukoliko je rečenični ustroj primjeren djetetovom uzrastu, ono će ju lakše razumjeti i bit će u stanju izvesti značenje nepoznatih riječi u njoj (Radić i sur., 2010). Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća smatralo se kako je s polaskom u školu završen djetetov jezični razvoj i kako je ono sposobno služiti se svim vrstama složenih rečenica (Vuletić, 1977, prema Cvikić, 2002). Novija istraživanja odbacuju takve tvrdnje te ističu kako se u ranoj školskoj dobi odvija značajan jezični razvoj, proširuju se postojeći

sintaktički oblici i usvajaju novi. Posebno se naglašava kako djeci značajan problem predstavlja razumijevanje određenih vrsta složenih rečenica. Radić Tatar (2013) je u istraživanju nastojala utvrditi kojim se vrstama rečenica djeca predškolskog uzrasta služe prilikom pripovijedanja priče. Ustanovljeno je kako šestogodišnjaci više proizvode složene rečenične strukture (56, 99%) u odnosu na jednostavne (41, 19%). Od nezavisno složenih rečenica najzastupljenije su sastavne i suprotne rečenice, koje ukupno tvore 86,55% nezavisnih rečenica. Iz Tablice 1 je također vidljivo kako su objektne rečenice jedne od najrjeđe zatupljenih.

Tablica 1. : Udio pojedinih vrsta rečenica prilikom pripovijedanja šestogodišnjaka (preuzeto iz Radić Tatar, 2013).

Jednostavne	**41,19%**	**Proširene**	**32,90%**				
		Neproširene	**8,29%**				
Neoglagoljene	**1,81%**						
Složene	**56,99%**	**Nezavisne**	**30,82%**	**Sastavne**	**18,13%**		
				Suprotne	**8,55%**		
				Rečenični niz	**4,15%**		
		Višestruke	**16,83%**				
		Zavisne	**9,32%**	**Mjesto uvrštavanja**		**Sadržaj uvrštavanja**	
				Priložne	**5,42%**	**Uzročne**	**2,33%**
						Vremenske	**1,55%**
						Namjerne	**1,29%**
						Mjesne	**0,25%**
				Objektne	**2,59%**		
				Atributne	**1,29%**		

Kovačević i Kuvač (2004) ističu kako za djecu ranog školskog uzrasta vremenske, odnosne ili mjesne rečenice mogu predstavljati značajan problem. Kid i Bavin (2002, prema Balija i Krnjaić, 2010) tvrde da najveće dostignuće jezičnog razvoja predstavlja usvajanje rečenica s umetnutim strukturama. Istraživačima su posebno zanimljive odnosne rečenice. Jedno od objašnjenja zašto su umetnute rečenice teže za obradu ponudio je Slobin sedamdesetih godina prošlog stoljeća (prema Balija i Krnjaić, 2010). On ističe kako su središnje umetnute odnosne rečenice teške za obradu jer dolazi do prekida u glavnoj surečenici što uzrokuje teškoće u obradi zbog ograničenog kapaciteta kratkotrajnog pamćenja. Odnosne rečenice su vrsta zavisno složenih rečenica koje bliže određuju pojam na koji se odnose. Jednu od sastavnica glavne rečenice zamjenjuju vezničke riječi, tj. odnosne zamjenice *(tko, što, koji)*, odnosni

pridjevi *(čiji, kakav, kolik)* te odnosni prilog *što* (Katičić, 1991). Istraživače je zanimalo i koje su vrste odnosnih rečenica lakše, a koje teže za usvajanje. Dokazano je da je za obradu subjektnih odnosnih rečenica potrebno manje kognitivnog napora u odnosu na objektne odnosne rečenice (King i Kutas, 1955, prema Balija i Krnjaić, 2010). Slične podatke iznose i Balija i suradnici (2012) koji su proučavali proizvodnju odnosnih rečenica kod djece s posebnim jezičnim teškoćama. Prema njima su odnosne rečenice s pomakom iz objektnog položaja zahtjevne i za djecu urednoga jezičnog razvoja u prvim godinama školovanja. Balija i Krnjaić (2010) navode i istraživanje Arosio i suradnika (2007) prema kojemu rečenica „*Pokaži mi čovjeka kojeg pozdravljaju dame.“* predstavlja značajan problem za obradu i djeci starosti 11 godina. Iz svega navedenog očito je kako djeca do polaska u školu u potpunosti ne ovladavaju ovim, ali i drugim složenim strukturama te bi zbog toga njihov udio u početnim tekstovima trebao biti što niži. Pri sastavljanju tekstova pažnju bi trebalo posvetiti i duljini rečenica koje bi trebale biti u skladu s kapacitetima radnoga pamćenja, prvenstveno iz razloga što je istraživanjem utvrđeno da je prosječna duljina rečenice šestogodišnjaka prilikom pripovijedanja 5,76, a devetogodišnjaka 7,29 riječi (Kelić i sur.,2012).

2. Problem istraživanja

2.1. Cilj istraživanja

Cilj je ovog diplomskog rada analizirati i usporediti tri početnice, odobrene od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, na leksičkoj i sintaktičkoj razini. Svrha početnica jeste uvesti dijete u početno čitanje i pisanje kako bi ono kasnije bilo sposobno samostalno služiti se pisanim tekstovima, izvoditi zaključke o poruci napisanoga, razvijati metajezične sposobnosti i postupno bogatiti svoj rječnik te na taj način akademski napredovati. Svrha ovog rada jeste analiza odobrenih početnica na leksičkoj i sintaktičkoj razini te utvrđivanje njihove usklađenosti s odredbama Udžbeničkog standarda.

2.2. Problemi istraživanja

S obzirom da je cilj analizirati početnice na dvije razine i problemska će pitanja biti tako postavljena.

Na leksičkoj razini analiziranja početnica pokušat će se odgovoriti na sljedeća pitanja:

- Koje su to visokočestotne odnosno niskočestotne riječi u tekstovima, a koje u uputama?
- Kolika je pojavnost niskočestotnih riječi?
- Jesu li niskočestotne riječi podjednako zastupljene u sve tri početnice?
- Jesu li to, s obzirom na vrstu riječi, iste riječi u svim početnicama?
- Pojavljuju li se niskočestotne riječi više u tekstovima ili u uputama za zadatke?

Analiziranjem sintaktičkih struktura početnica pokušat će se odgovoriti na pitanja:

- Kolika je prosječna duljina rečenice u tekstovima, a kolika u uputama za izvršavanje zadataka?
- Koje su sintaktičke strukture najčešće, a koje najrjeđe zastupljene u tekstovima, a koje u uputama početnica?
- Koje se vrste zavisno složenih rečenica pojavljuju u tekstovima početnica i koliko često?
- Razlikuju li se sintaktičke strukture s obzirom na početnicu?
- Pojavljuju li se zavisno složene rečenice podjednako u tekstovima i u uputama za zadatke?

2.3. Hipoteze

Pretpostavke koje su proizašle iz prethodno navedenih problema na leksičkoj razini:

- H1: U tekstovima početnica najučestalija će riječ biti glagol *biti (je),* a riječi koje će se najrjeđe pojaviti bit će pojedine imenice.
- H2: U uputama početnica najučestalija će riječ biti pojedini glagol, a riječi koje će se najrjeđe pojaviti bit će pojedine imenice.
- H3: Niskočestotne riječi javit će se u više od pedeset posto svih različnica.
- H4: Niskočestotne riječi bit će podjednako zastupljene u sve tri početnice.
- H5: Niskočestotne riječi neće biti jednake u sve tri početnice s obzirom na vrstu riječi.
- H6: Niskočestotne riječi će se češće pojavljivati u tekstovima nego u uputama za zadatke.

S obzirom na probleme sintaktičke razine analize oblikovne su sljedeće hipoteze:

- H7: Prosječna duljina rečenice u tekstovima i uputama neće biti veća od devet riječi.
- H8: U tekstovima i uputama početnica najčešće će biti zastupljene nezavisne rečenice poput sastavnih i suprotnih, a najrjeđe će biti zastupljene objektne rečenice.
- H9: U tekstovima početnicama zavisno složene rečenice poput mjesnih, vremenskih i uzročnih javit će se u manje od pet posto rečenica.
- H10: Sintaktičke strukture neće se razlikovati u tekstovima i uputama početnica s obzirom na vrstu rečenica.
- H11: Zavisno složene rečenice će se češće javljati u tekstovima nego u uputama za zadatke.

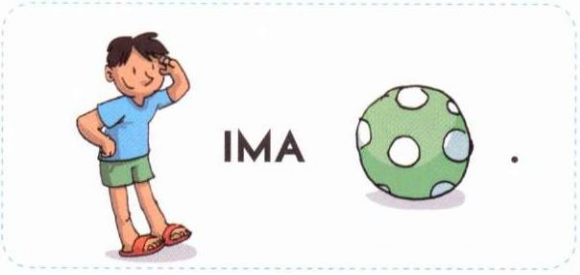
3. Metode istraživanja

3.1. Uzorak

Uzorak su činile tri nasumično odabrane početnice, odobrene od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske. Prva odabrana početnica je *P kao početnica* (Budinski, Diković, Ivančić, Veronek Germadnik, 2014). Sastoji se od dva dijela. U prvom se obrađuju tiskana, a u drugom pisana slova. Prvo se obrađuju vokali, zatim suglasnici, a na kraju se nalaze tekstovi za čitanje. Pri kodiranju ovoj početnici dodijeljen je kod P1. Druga početnica je *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić, Velički, Zalar, Domišljanović, 2014). Ona se također sastoji od dva dijela, tj. odvojeno je učenje tiskanih i pisanih slova. Redoslijed obrade slova je nešto drukčiji nego kod prve početnice. U ovoj su početnici izmiješani vokali i suglasnici. Prema riječima autora takav je raspored napravljen prema učestalosti čitanja pojedinog slova. Potom slijedi dio početnice u kojima se samo obrađuju tekstovi, a na kraju se nalaze primjeri jezičnih igara i funkcionalnih zadataka namijenjenih učenju jezika. Kod P2 dodijeljen je ovoj početnici. Treća je početnica *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) koja se također sastoji od dva dijela. U drugom dijelu uči se pisati pisana slova, no pokraj njih kao podsjetnik, stoje grafemi za njihove tiskane parnjake. Zanimljivost ove početnice su izdvojeni dijelovi namijenjeni uvježbavanju fonoloških predvještina, imenovanju slova i globalnom čitanju. Ovoj je početnici dodijeljen kod P3.

3.2. Metode obrade podataka

Početnice su prvo skenirane i pretvorene u elektronski oblik kako bi mogle biti obrađene pomoću programskog paketa CLAN-a. Prepisane su sve riječi i svi tekstovi koji se nalaze u početnicama kao i riječi koje su, prema mišljenju autora početnica, djeci nepoznate. Iz analize su isključeni dijelovi rečenica sa sličicama kao što je primjer Slike1 i pitanja o razumijevanju

Slika 1.: Primjer rečenice sa sličicama koje su isključene iz analize.

teksta. Na leksičkoj razini mjerio se broj pojavljivanja riječi (pojavnica), broj osnovnih (natuknica) i različitih (različnica) oblika riječi. Upute za izvršenje zadataka, objašnjenja i komentari (u daljnjem tekstu: *upute*) analizirani su zasebno, a tekstovi i pjesmice (u daljnjem tekstu: *tekst*) zasebno za svaku početnicu. Dobiveni su podaci potom međusobno uspoređeni. Za izračunavanje čestotnosti riječi koristio se program FREQ, a za računanje prosječne duljine rečenice koristio se program MLU. Oba programa nalaze se unutar programskog paketa CLAN. Microsoft Office Excel 2007 program korišten je za potrebe združivanja različnica iste natuknice te za razvrstavanje vrsta riječi. Korišten je i za sintaktičko analiziranje podataka, pomoću kojeg su rečenice razvrstane s obzirom na vrstu. Rečenice su razvrstane prema uobičajenoj podjeli na vrste rečenica (Barić i sur., 1995). Prvo su podijeljene u tri kategorije: jednostavne, neoglagoljene ili složene. Jednostavne rečenice sastoje se samo od članova osnovnog gramatičkog ustrojstva, u neoglagoljenim rečenicama, koje se još nazivaju krnje ili eliptične, nije izrečen cijeli predikat ili dio složenog predikata, a složene rečenice su one koje nastaju povezivanjem dviju ili više jednostavnih rečenica. Potom su određene podvrste ovih kategorija. Jednostavne rečenice podijeljene su na proširene i neproširene, a složene rečenice na nezavisne, višestruko složene i zavisne rečenice. U nezavisno složene rečenice ubrajale su se sastavne, rastavne, suprotne, izuzetne (isključne), zaključne i rečenični niz. Zavisno složene rečenice po mjestu uvrštavanja u glavnu dijelile su se na predikatne, subjektne, objektne, atributne i adverbne (priložne). Po sadržaju uvrštavanja dijeljene su na odnosne, mjesne, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, pogodbene, dopusne, izrične, zavisno zahtjevne i zavisno upitne rečenice. Svi dobiveni podaci, i leksičke i sintaktičke analize, obrađeni su na razini deskriptivne statistike.

3.2.1. Opis programskog paketa CLAN i njegovih programa FREQ i MLU

Programski paket CLAN (Computerized Language Analysis) skup je programa za računalnu obradu jezika. Prvenstveno su nastali za potrebe transkribiranja i obrade zvučnih zapisa dječjeg govora, odnosno jezika. Pomoću programa koji se nalaze unutar njega mogu se provoditi razne fonološke i morfološke analize, moguće je računati različite mjere jezičnog razvoja (npr. omjer različnica i pojavnica, omjer natuknica i pojavnica, prosječna duljina iskaza izražena u morfemima ili riječima), čestotnost riječi itd.
Program FREQ omogućava analiziranje čestotnosti riječi unutar datoteke. Riječi je moguće poredati abecedno ili prema učestalosti. Program prebrojava pojavnice i različnice te automatski izračunava njihov omjer što se smatra jednom od mjera leksičkog razvoja.

Ukoliko datoteka nije morfološki obrađena, nemoguće je izračunati broj natuknica i obličnica. Uz to, kada program naiđe na riječ *vodi* neće znati odnosi li se to na treće lice jednine glagola *voditi* ili na dativ jednine imenice *voda*. Zbog toga je na morfološki neobrađenim datotekama potrebno provesti ručnu kontrolu nakon završetka rada programa FREQ.

Program MLU izračunava prosječnu duljinu iskaza u riječima. Roger Brown je smatrao da računanje omjera morfema po iskazu daje preciznije podatke o jezičnom razvoju od ove mjere, no istraživanja su pokazala da te dvije mjere značajno koreliraju (Kelić i sur., 2012). Zbog toga se u jezicima sa složenom morfologijom, poput hrvatskog, radi uštede vremena preporučuje korištenje izračuna prosječne duljine iskaza u riječima (http://childes.psy.cmu.edu/manuals/clan.pdf).

4. Rezultati istraživanja i rasprava

4.1. Leksička razina

Čitanje je složena vještina koja se razvija duži niz godina, a koja bi trebala biti automatizirana do kraja trećeg razreda osnovne škole. U početnome čitanju važnu ulogu ima opseg djetetovog rječnika. Radić i suradnici (2010) ga smatraju ključnim čimbenikom jezičnoga razvoja i usvajanja vještina čitanja i pisanja. Uz djetetov, važan je i rječnik samoga udžbenika. Glavna značajka udžbenika je njegov rječnik. Zbog toga ističu kako bi se prilikom odabira riječi u početnicu trebalo povesti računa o čestoti riječi. Potrebno je ujednačiti količinu poznatih i nepoznatih riječi zbog činjenice da visoki udio nepoznatih riječi može čak i onemogućiti usvajanje novih riječi. Kao što je već prije rečeno, kriterij korišten u ovom diplomskom radu je sljedeći: sve riječi koje su se pojavile manje od dvanaest puta smatrane su niskočestotnim. Podaci o čestotnosti riječi dobiveni su pomoću programa FREQ koji je riječi poredao po učestalosti. Zatim je provedena ručna kontrola zbog činjenice da zbog homonimije program ne prepoznaje dvije natuknice u primjeru *Cvijeta* (nominativ jednine, vlastita imenica) i *Cvijeta* (genitiv jednine, opća imenica). Podaci su potom prebačeni u program Excel u kojemu su različnice istih natuknica združene te je u konačnici pokraj svake natuknice pisao njezin broj pojavnica, različnica i vrsta riječi. Zasebno su analizirani tekstovi i upute. Tablica 2 prikazuje broj pojavnica, natuknica i različnica za svaku početnicu zasebno.

Tablica 2. : Broj pojavnica, natuknica i različnica za svaku početnicu.

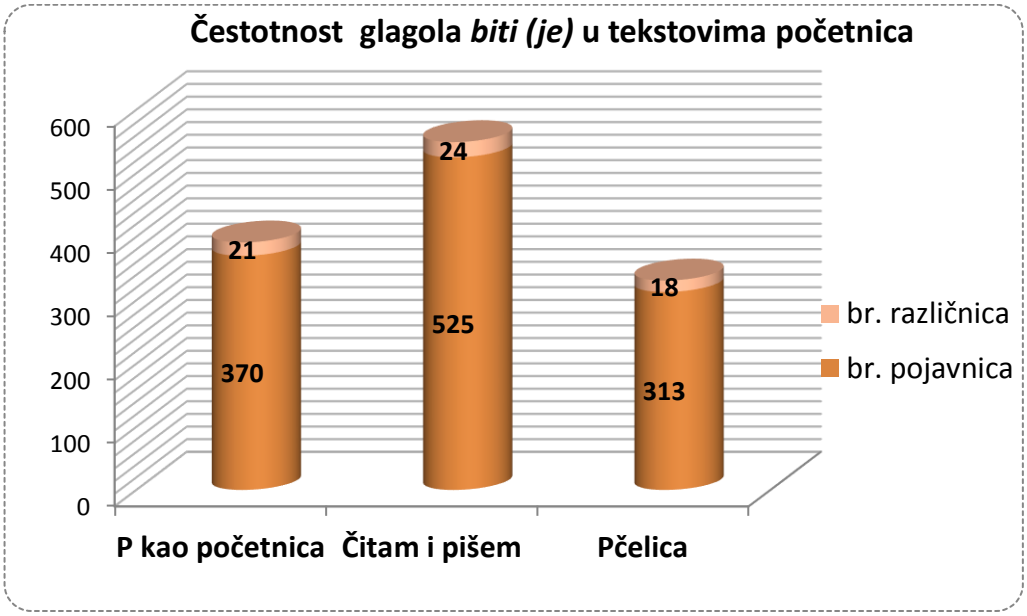
	P kao početnica		**Čitam i pišem**		**Pčelica**	
	tekst	**upute**	**tekst**	**upute**	**tekst**	**upute**
broj pojavnica	6400	1942	6967	1860	5501	768
broj natuknica	1922	732	1904	353	1545	182
broj različnica	2840	976	2830	435	2252	233

Iz tablice je vidljivo kako se najveći broj natuknica u tekstu pojavio u početnici *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014), a najmanji u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013). Zanimljivo je da je broj pojavnica u tekstu veći u početnici *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) nego u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014), dok je istodobno broj natuknica manji nego u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Ovakvi podaci ukazuju da je u početnici *Čitam i*

pišem (Pavličević-Franić i sur., 2014) više ponovljenih istih riječi nego u početnici *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Uz to, broj natuknica u uputama u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) je dvostruko veći u odnosu na *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) te čak četverostruko veći spram *Pčelice* (Krmpotić, Ivić, 2013). Ovi podaci daju naslutiti da je opseg rječnika početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) veći spram preostalih početnica.

4.1.1. Najučestalije i najrjeđe zastupljene riječi u početnicama

Obradom dobivenih podataka uočeno je da je glagol *biti (je)* natuknica, odnosno riječ, koja se najčešće pojavila u tekstovima svih triju početnica. U Grafikonu 1 prikazana je zastupljenost glagola *biti (je)* u tekstovima svih početnica. Vidljivo je da je i pojavnošću i raznolikošću glagol *biti(je)* najzastupljeniji u *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) početnici. Pojavio se čak 525 puta u 24 različita oblika. Sljedeća je početnica *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) , a najmanji broj pojavnica i različnica tog glagola je u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013).

Grafikon 1.: Čestotnost glagola *biti (je)* u tekstovima početnica.

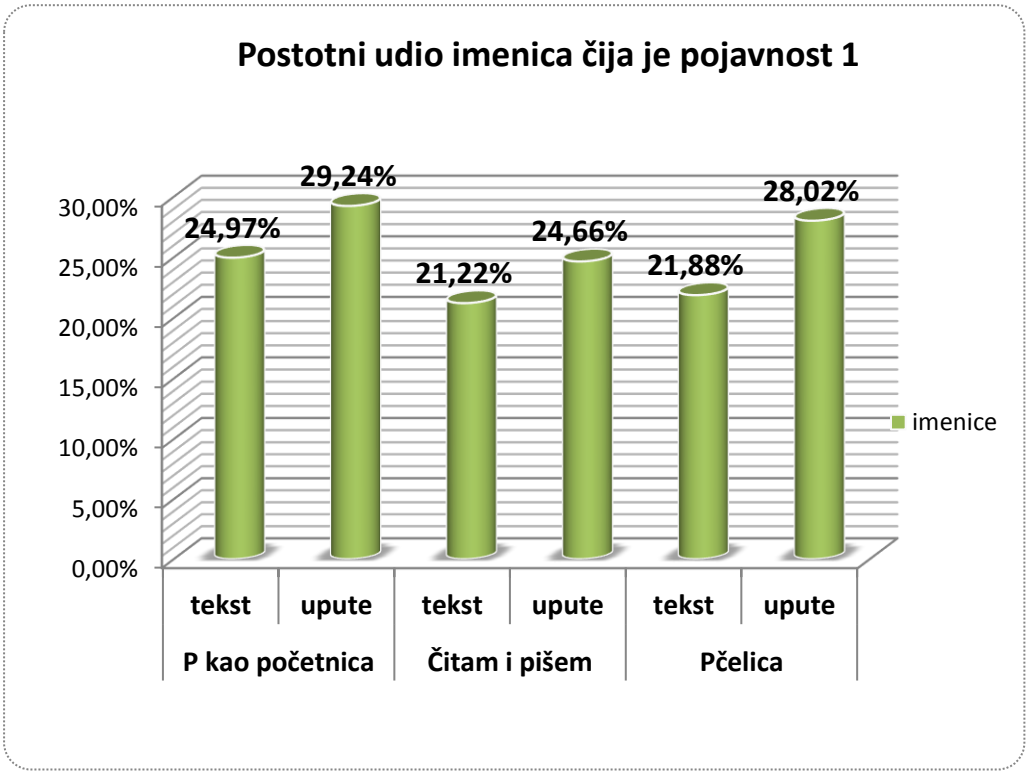
Shvatljivo je da je upravo glagol *biti* najučestalija natuknica u tekstovima početnica jer se on koristi za tvorbu složenih glagolskih oblika, odnosno u tvorbi prošloga vremena. U tekstovima svih triju početnica na drugom mjestu pojavljivanja našao se veznik *i* s 222 (*P kao početnica*, Budinski i sur., 2014), 197 (*Čitam i pišem*, Pavličević-Franić i sur., 2014) i 168 (*Pčelica*, Krmpotić, Ivić, 2013) pojavljivanja. Treća najučestalija natuknica u početnicama *P*

kao početnica (Budinski i sur., 2014) i *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) je prijedlog *u*. U *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013) prijedlog *u* zauzima četvrto mjesto, a treće mjesto zauzela je povratna zamjenica *se*. Ovakvi su rezultati u skladu s podacima Hrvatskoga čestotnog rječnika (Moguš i sur, 1999) prema kojemu su u tekstovima najčešće „kratke" riječi i to upravo glagol *biti* sa svojim različnicama (*sam, je, bio*…), potom veznik *i*, pa prijedlog *u*. Situacija je nešto drukčija u uputama za zadatke. Glagol *biti* više nije najzastupljenija natuknica. Nije niti među tri najučestalije natuknice. U početnici *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) tri najučestalije natuknice su: 1) prijedlog *u* koji se pojavio 88 puta, 2) veznik *i* s 80 pojavljivanja te 3) imenica *riječ* čija je pojavnost 53 puta. Početnica *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) donosi nešto drukčije rezultate; 1) glagol *pročitaj* sa 142 pojavnice, 2) imenica *slova* s 93 pojavnice i 3) imenica *rečenice* s ukupno 86 pojavnica. Rezultati su takvi zbog toga što je najčešća uputa: „Pročitaj!" ili „Pročitaj rečenice!". Najučestalije natuknice u uputama početnice *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) su redom: 1) *čitam* s ukupnim brojem pojavnica 76, 2) *tražim* sa 70 pojavnica i 3) povratna zamjenica *se* s 50 pojavljivanja. Ovakvi rezultati objašnjavaju se činjenicom da su najčešće upute ove početnice: „ Čitam riječi.", „Čitam rečenice.", „Igram se.", „ Tražim slovo…".

Osim najučestalijih, ovim istraživanjem htjelo se doznati i koje su to riječi koje će se pojaviti najmanji broj puta u početnicama. Teško je konkretno predvidjeti riječi koje će se pojaviti svega jednom, ali pretpostavilo se da će to biti pojedine imenice. Takva pretpostavka temeljila se na istraživanju Cvikić iz 2002. godine koja je analizom dviju čitanki za prvi razred došla do podataka da su upravo imenice najzastupljenija vrsta riječi. Iako su najčešće, pretpostavlja se da će najveća varijabilnost u pojavnosti biti upravo kod imenica. Ove podatke podupire i istraživanje Kovačević i Kuvač iz 2004. godine. Njihovo istraživanje na šest udžbenika i pet čitanki i početnica također pokazuje da su imenice najzastupljenija vrsta riječi.

U Grafikonu 2 prikazan je postotni udio imenica koje se pojavljuju svega jednom u odabranim početnicama. Odvojeno su analizirani tekstovi i upute. Prema podacima najviše se takvih imenica pojavljuje u uputama početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) i to čak u 29,24% svih riječi u uputama, komentarima i objašnjenjima. Najmanji udio zabilježen je u tekstovima i pjesmama početnice *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) i iznosi 21,22%. Zanimljivo je primijetiti da su imenice čija je pojavnost jedan, zastupljenije u uputama, komentarima i objašnjenjima svih početnica nego u njihovim tekstovima i pjesmama. No važno je uvažavati razlike u broju riječi, odnosno natuknica u tekstovima i uputama. Tekstovi brojem svojih natuknica znaju biti po nekoliko puta veći u odnosu na upute

(vidi *Tablicu 2*). No i unatoč tome, postotni udjeli pokazuju kako je zastupljenost imenica koje se pojavljuju svega jednom vrlo visoka.

Grafikon 2. : Zastupljenost imenica s jednom pojavnicom u početnicama.

Neki od primjera takvih imenica prikazani su u tablici ispod (Tablica 3). Navedene su u onom obliku u kojemu se pojavljuju u početnici. To svakako nisu sve imenice čija je pojavnost jedan. Ove su izdvojene zbog svoje složenosti i vjerojatnosti da su djeci nepoznate. Neke od tih riječi, kao što su *barka, bašta, fritule, palenta, šarci, vranci* itd. ne moraju biti svima poznate. Poznavanje tih riječi ovisit će o djetetovom iskustvu i neposrednoj okolini u kojoj odrasta.

Tablica 3.: Izdvojene imenice iz tekstova i uputa čija je pojavnost jednaka 1.

	P kao početnica	Čitam i pišem	Pčelica
tekstovi	bršljan, dvogled, klepke, muzikeri, mužaru, nadvojvode, perone, šarci, topotom, vlasuljar, vjeđa, vodenjaci, vodomari, vranci	dol, fritule, karanfila, jorgovan, nestašnost, okna, pelerine, sirotani, splet, stas, zapuh, žganci	ambulanta, aspirine, barkom,benkicu, biserje, cjelov, junaštvu, lahor, nastamba, pijanistica, šubare, trans, znanstvenici
upute	cmizdravice, gozba, oholica, pogovor, prizor, starješina, tuce, vlasulje	cjelinu, djelo, graba, graja, igrokaz, jarak, krupica, palenta, post, stanja, šaš, ura, zamah	bašta, glinamola, uštap, česma, propusnice, raskrsnice, slavina

Među imenicama koje nisu navedene u gornjoj tablici, a pojavljuju se samo jednom, nalaze se i one za koje možemo pretpostaviti da su poznate svoj djeci poput: *auto, balon, bojice, čaj, čarobnjaci, čaša, duga, kist, mač, šiljilo, torta…* Ovakvi rezultati nisu u skladu s Furlanovim pravilom, koje sugerira da se u počecima opismenjavanja treba koristiti riječima koje su u jeziku najučestalije i koje djeca trebaju savladati globalnom metodom čitanja.

4.1.2. Frekvencijska raspodjela niskočestotnih riječi

Rječnik udžbenika ima izuzetno važnu ulogu u procesu čitanja. Stoga je pri pisanju tekstova udžbenika (pogotovo početnica) važno usmjeriti se na čestotnost riječi. Ukoliko je u tekstovima više niskočestotnih, odnosno riječi koje su manje poznate, dolazi do narušenosti čitljivosti teksta bez obzira na njegovu sintaktičku složenost (Kovačević, 2003, prema Radić i sur., 2010). Za početno čitanje važno je da poznate riječi budu zastupljenije, jer preveliki udio nepoznatih riječi može dovesti do nerazumijevanja pročitanoga i neusvajanja novih riječi. U istraživanju provedenom 1994. godine, Carver je želio utvrditi vezu između težine odlomka i broja nepoznatih riječi koje se u njemu pojavljuju. Istraživanje je uključivalo učenike od trećeg do šestog razreda, a rezultati pokazuju ukoliko je u ulomku oko 0% nepoznatih riječi takav odlomak percipiran je kao lagan. Ako je u tekstu 2% nepoznatih riječi smatra se teškim,

a ako su težina teksta i učenikova sposobnost čitanja ujednačeni tada postotak nepoznatih riječi iznosi oko 1%.

Istraživači se slažu da se povećanjem broja pojavljivanja nove riječi u tekstovima povećava vjerojatnost njezinog ispravnog razumijevanja i usvajanja. Analizom odobrenih početnica utvrđeno je da se u tekstovima početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) 1847 natuknica javilo manje od 12 puta, dok ih je u uputama 707. U *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) javilo se 1830 niskočestotnih natuknica u tekstovima i 326 u uputama. U tekstovima *Pčelice* (Krmpotić, Ivić, 2013) prisutno ih je 1481, a u uputama 171. Drugim riječima, to bi značilo da su se niskočestotne riječi u tekstovima i uputama svih početnica javile u više od 90% natuknica. Tablica 4 prikazuje raspodjelu niskočestotnih natuknica po pojavnosti za svaku početnicu.

	P kao početnica		Čitam i pišem		Pčelica	
Broj pojavljivanja	**Tekst**	**Upute**	**Tekst**	**Upute**	**Tekst**	**Upute**
11	14	0	12	1	5	0
10	13	2	18	3	18	2
9	17	6	23	2	15	0
8	30	4	26	3	21	1
7	31	15	31	9	30	3
6	41	13	55	3	43	2
5	58	17	71	6	68	7
4	108	23	122	11	81	5
3	162	41	164	26	146	15
2	327	110	332	45	278	21
1	1046	476	976	219	775	115
ukupno	1847	707	1830	326	1481	171

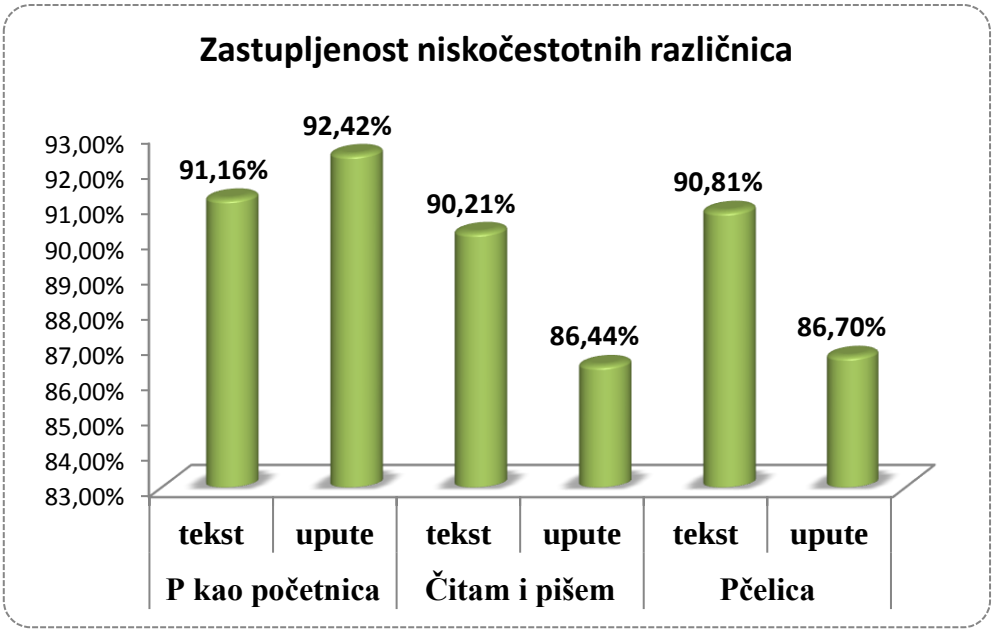
Tablica 4. : Raspodjela niskočestotnih natuknica po pojavnosti.

Iz tablice je vidljivo kako broj natuknica raste kako se broj pojavljivanja smanjuje, tj. najveći broj natuknica pojavljuje se svega jednom u početnicama. Iako među njima ima riječi za koje možemo pretpostaviti da su poznate svoj djeci, dobar dio predstavljaju riječi koje su fonološki i semantički zahtjevne za učenike prvoga razreda. Neke od tih riječi navedene su i u Tablici 3. Teško je shvatiti zbog čega se riječi poput *imućan, kitnjast, kus, mreškati, nadsvoditi, pobjedonosno, prenuti, saharska, stanoviti, strizati, škropiti, trošna, turoban, uljudan, uzmrmljati, zagraktati, zakopitati* itd. uopće pojavljuju u početnicama ili zbog čega se pojavljuju samo jednom. Ovo je pitanje opravdano ako se u obzir uzme podatak da se riječi poput *uljudan, vodomar, vodozemac* itd. u Hrvatskome čestotonom rječniku (Moguš i sur., 1999) pojavljuju svega jednom. Na umu treba imati da učenici tek ovladavaju vještinom čitanja zbog čega im je otežano pretpostavljanje mogućeg značenja nepoznate riječi i

razumijevanje pročitanoga. Radić i suradnici su 2010. zaključili kako su učenici na kraju prvoga razreda značajno uspješniji u upotrebi niskočestotnih riječi u kontekstu nego u njihovom semantičkom određivanju. Ispitivalo se poznavanje riječi čije je pojavnost bila jedan. Ovakvi rezultati ukazuju da velik broj tih riječi djeca nisu usvojila i nije došlo do zadovoljavajućeg širenja vokabulara. Veća uspješnost u upotrebi, iako nedovoljna, može se pojasniti morfosintaktičkim i kontekstualnim ključevima. Swanborn i de Glopper (1999) ističu kako će učenici nižih razreda usvojiti manje riječi usputnim učenjem od učenika viših razreda, zbog činjenice da su učenici viših razreda bili izloženi većem broju tekstova i da su naučili više tehnika čitanja. Autori navode i istraživanje Bonaccia iz 1993. prema kojemu čitatelji koji su manje vješti ignoriraju važne i eksplicitne kontekstualne informacije koje bi im mogle pomoći u određivanju značenja nepoznate riječi. Kontekstualni ključevi neće koristiti svoj djeci u učenju novih riječi. Zbog toga bi u tekstovima početnica trebale prevladavati riječi koje su poznate djeci, a koje će se ponavljati više puta. Ako se želi raditi na proširenju rječnika, ono se zasigurno neće dogoditi ukoliko se riječ pojavi jednom. Zbog toga bi se trebao birati manji broj riječi koje bi se ponovile veći broj puta.

4.1.3. Zastupljenost niskočestotnih različnica

Istraživači se slažu kako je potrebno riječ ponoviti više puta, ali ističu i važnost pojavljivanja riječi u različitim kontekstima kako bi dijete što bolje moglo shvatiti njezino značenje i u konačnici ju usvojiti. Različiti tekstovi i konteksti rezultirat će različitim oblikom neke riječi tj. riječ će imati nekoliko različnica. Kovačević i Kuvač (2004) iznose podatke kako se u analiziranim udžbenicima i čitankama više od 50% svih različnica pojavilo svega jednom, a 16% dva puta. Ovim istraživanjem došlo se do sljedećih podataka; ukupan broj niskočestotnih različnica u tekstovima početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) iznosi 2589, dok ih se u uputama javilo 902. Niskočestotnih različnica u tekstovima *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) bilo je 2553, a u uputama 376. *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013), kao i do sada po pitanju brojnosti, je početnica s najmanje takvih različnica. Javilo ih se 2045 u tekstovima i 202 u uputama. Grafikon 3 prikazuje postotni udio niskočestotnih različnica u početnicama.

Grafikon 3. : Postotni udio niskočestotnih različnica u početnicama.

Vidljivo je da su niskočestotne različnice najmanje zastupljene u početnici *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014), a najviše u početnici *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Gledajući postotne udjele *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) postiže vrlo slične rezultate kao i *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014). Ukoliko se gleda brojčano, zamjećuje se manji broj i ukupnih i niskočestotnih različnica. Ovako visoki postotci niskočestotnih različnica zabrinjavajući su, pogotovo ako se u obzir uzme da su riječi s jednom pojavnicom najzastupljenije u početnicama. Ipak, vidljiv je pozitivan pomak u odnosu na istraživanje Kovačević i Kuvač (2004). U tekstovima ovih početnica oko 35% različnica pojavilo se samo jednom, dok ih je u uputama oko 50%. No i dalje treba raditi na njihovom usklađivanju s odredbama Udžbeničkog standarda (2013) kako bi razumljivost tekstova i sustavno bogaćenje rječnika bilo što veće.

4.1.4. Zastupljenost niskočestotnih natuknica

Početnica *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) prednjači brojem i visoko i niskočestotnih pojavnica i natuknica. Slični će rezultati biti ako podatke promatramo u postotnim udjelima. U njoj su niskočestotne natuknice zastupljene s 96,09% u tekstovima i 96,58% u uputama. Približno jednaki rezultati uočeni su i tekstovima početnice *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) u kojima pojavnost niskočestotnih riječi iznosi 96,11%. Razlika je nešto veća u uputama. Ondje su zastupljene s 92,35%. *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013), iako brojčano

najmanja, postotno prati prethodne dvije početnice. U njezinim tekstovima niskočestotne natuknice pojavljuju se u 95,86% svih natuknica, dok su u uputama zastupljene s 93,96%. Ovakvi rezultati sugeriraju kako se početnice mogu razlikovati u brojevima ukupnih i niskočestotnih riječi, ali kako zastupljenost niskočestotnih riječi ostaje podjednaka

Iako su postotno male razlike u udjelu niskočestotnih natuknica među uputama i tekstovima, razlike su izraženije ako gledamo brojčano (vidi Tablicu 4). Ovakvi su rezultati očekivani jer se u tekstovima pojavljuje veći broj različitih riječi. Značajno manji broj riječi u uputama početnicama *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) i *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) moguće je objasniti činjenicom da su upute većinom slično zvučale. U početnim dijelovima glasile bi „*Tražim glas.*“, „*Čitam riječi.*“, „ *Pročitaj!*“, „ *Pročitaj rečenice!*“. Tek bi se u dijelovima početnica, u kojima se obrađuju pisana slova, počeli pojavljivati komentari na temu tekstova, kao na primjer: „*Kako se u tvojoj obitelji slavi Uskrs? Ako slaviš neki drugi blagdan, pričaj o tome.*“ ili „*Pokaži prijateljima svoje najdraže fotografije.*“. *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) je jedina u kojoj je zastupljenost niskočestotnih riječi veća u uputama. No treba naglasiti da je ta razlika gotovo zanemariva i iznosi 0,49%. Velik broj niskočestotnih riječi u uputama ove početnice rezultat je toga što su upute i komentari od samih početaka duži, npr: „ *Zaokruži prometni znak na kojem vidiš slovo.*“ ili „ *Istraži ima li u blizini tvoje škole više stabala sa zelenim ili žutim listovima.*“.

4.1.5. Raspodjela niskočestotnih riječi prema vrstama riječi

Jedan je od ciljeva početnice bogaćenje rječnika. Rječnik se većinom obogaćuje punoznačnim riječima kao što su imenice, glagoli i pridjevi. Cvikić (2002) je ustanovila da se analizirane čitanke najviše podudaraju u broju zamjenica i prijedloga, a najmanje u broju imenica i glagola. To se događa zbog toga što je nepunoznačnih riječi u jeziku relativno malo i vrlo rijetko nastaju nove. Razlike su izraženije u broju punoznačnih riječi, no njihov postotni udio bio je gotovo jednak. Ovaj je rad usmjeren na niskočestotne riječi te zbog toga Tablica 5 prikazuje postotne udjele vrsta riječi u njima.

Tablica 5. : Postotni udjeli različitih vrsta riječi u niskočestotnim riječima.

Vrsta riječi	P1_tekst	P2_tekst	P3_tekst	P1_upute	P2_upute	P3_upute
Imenice	46,7%	45,6%	45,5%	43,0%	35,9%	43,3%
Glagoli	21,6%	23,8%	23,2%	26,2%	28,2%	25,1%
Pridjevi	14,4%	13,8%	13,8%	16,7%	12,3%	12,9%
Prilozi	5,2%	5,1%	5,8%	3,4%	7,7%	2,3%
Prijedlozi	1,3%	1,5%	1,2%	2,3%	4,6%	2,3%
Zamjenice	2,7%	2,1%	2,2%	4,5%	6,1%	8,8%
Veznici	0,9%	0,9%	1,1%	0,9%	0,9%	1,8%
Brojevi	1,1%	0,9%	1,8%	1,3%	1,5%	2,3%
Čestice	1,8%	1,3%	1,3%	0,7%	2,2%	0,6%
Uzvici	0,8%	0,5%	1,1%	-	-	-
Izmišljene	3,4%	4,2%	3,0%	1,1%	0,6%	0,6%

Legenda:
P1 - *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014)
P2 - *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014)
P3 - *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013)

Velike brojčane razlike rezultat su razlika u količini natuknica početnica, no postotni udjeli govore drukčije. Rezultati pokazuju kako su imenice najzastupljenija vrsta riječi. Uz to, one su podjednako zastupljene i u tekstovima i u uputama početnica. Jedino upute početnice *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) malo odstupaju od toga pravila. U njima je zabilježen najniži udio imenica (35,9%), ali je zato u njima najveći udio glagola (28,2%) među svim početnicama. U svim početnicama druga najzastupljenija vrsta su glagoli, a treća pridjevi. Pridjevi su najzastupljeniji u uputama *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) i postotno i brojčano. Ukupno ih se pojavilo 118. Njihov broj opada u uputama *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) i iznosi 40, a najmanje ih se javilo u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013) svega 22. Zanimljivo je da su izmišljene riječi, u tekstovima početnica, zastupljenije od veznika ili prijedloga. Veznici su povezani sa sintaksom o čemu će se više govoriti na sintaktičkoj razini analize početnica. Ukoliko se zasebno uspoređuju tekstovi, a zasebno upute početnica, vidljivo je da su rezultati podjednaki.

4.2.Sintaktička razina

Sintaksa je dio gramatike koji opisuje rečenično ustrojstvo. Rečenični ustroj itekako utječe na razumljivost teksta. Dijete će lakše razumjeti rečenicu i moći će odrediti značenja nepoznatih riječi u njoj ako mu je rečenica sintaktički razumljiva (Radić i sur., 2010). S druge strane, zahtjevnost teksta može još više motivirati pojedine učenike i spriječiti dosadu i nezainteresiranost. Takvo razmišljanje podupire istraživanje Lenček i Gligora (2010) koje zaključuju da kratki i jednostavni tekstovi koji zanemaruju postojeća dječja iskustva nisu dovoljno poticajni. No ne smije se zaboraviti da su pojedine sintaktičke strukture (poput mjesnih, vremenskih i odnosnih rečenica) zbog svoje složenosti i apstraktnosti djeci nerazumljive do desete godine života. Zbog toga bi ih u početnicama trebalo biti što manje. Osim motiviranosti, na uspješno čitanje itekako mogu utjecati rasponi radnog i kratkotrajnog pamćenja. Doprinos raspona verbalnoga radnog pamćenja razumijevanju teksta u ranoj adolescenciji tj. kod učenika sedmih razreda osnovne škole ispitivala je Rončević Zubković (2011a). Rezultati pokazuju da učenici koji su uspješniji u razumijevanju pročitanog teksta imaju bogatiji rječnik i veći raspon kratkoročnoga i radnoga pamćenja. Izazovi koji se stavljaju pred kapacitete pamćenja mogu se promatrati kroz duljinu rečenica koju djeca trebaju procesirati. Zbog svega navedenog, ovim diplomski radom željelo se istražiti kakvo je stanje u odobrenim početnicama. Izračunate su prosječne duljine rečenica za tekstove i upute početnica pomoću programa MLU. Potom su određene vrste rečenica. Rečenice u kojima su se isprepletali upravni i neupravni govor izdvojene su i posebno analizirane. O njima će biti više riječi u idućem poglavlju. Tablica 6 prikazuje ukupan broj rečenica u tekstovima i uputama početnica te broj rečenica s upravnim govorom.

	P kao početnica		**Čitam i pišem**		**Pčelica**	
	tekst	**upute**	**tekst**	**upute**	**tekst**	**upute**
Ukupno	732	302	899	542	732	296
Rečenice s upravnim govorom	32	-	37	-	50	-

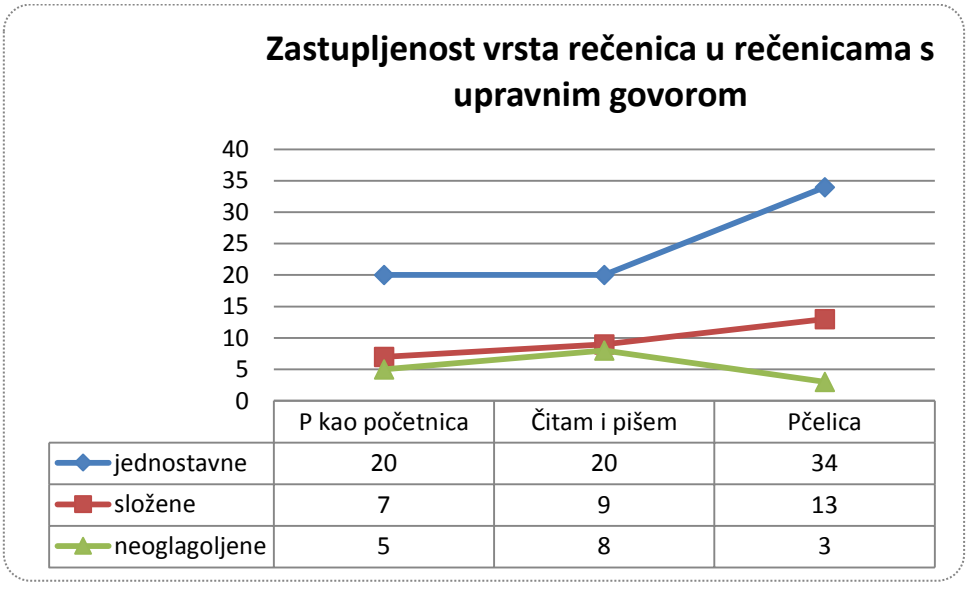
Tablica 6. : Prikaz ukupnog broja rečenica i rečenica s upravnim govorom u početnicama.

Iz tablice je vidljivo da početnica *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) prednjači ukupnim brojem rečenica i u tekstovima i u uputama zadataka. Zanimljivo je kako se početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) i *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) u

potpunosti preklapaju ukupnim brojem rečenica u tekstovima, slične rezultate postižu i u uputama, dok se najviše razlikuju u broju rečenica s upravnim govorom.

4.2.1. Rečenice upravnoga govora

Upravni govor jest doslovno navođenje tuđih riječi. Rečenica navođenja je ona rečenica kojom doslovno navodimo što je tko rekao, a rečenicom objašnjenja objašnjavamo tko je i kako što rekao. Rečenice upravnoga govora nisu se javile niti jednom u uputama analiziranih početnica. Najzastupljenije su bile u tekstovima *Pčelice* (Krmpotić, Ivić, 2013) sa 6,8%, u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) zastupljene su s 4,4%, a najmanje ih je u *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) gdje ih je bilo 4,1%. *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013), osim brojem rečenica upravnoga govora, odskače i po tome što su se u njoj rečenice navođenja češće javljale prije rečenica objašnjenja, dok su se u preostale dvije početnice češće javljale nakon rečenica objašnjenja. Rečenice u kojima je rečenica objašnjenja umetnuta u upravni govor pojavile su se dvaput u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013), jedanput u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014), a niti jedanput u *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014). Gledajući vrste rečenica, u sve tri početnice najzastupljenije su jednostavne proširene rečenice. Slijede ih složene pa neoglagoljene rečenice. Među složenim vrstama rečenica podjednako su zastupljene nezavisne, zavisne i višestruko složene rečenice. Grafikon 4 prikazuje raspodjelu vrsta rečenica u rečenicama upravnoga govora.

Grafikon 4.: Zastupljenost vrsta rečenica u rečenicama s upravnim govorom.

4.2.2. Prosječna duljina rečenica

Program MLU (*mean lenght of utterance*) automatski izračunava prosječnu duljinu iskaza u riječima. Veći broj riječi u iskazu zahtijeva veću sintaktičku složenost iskaza (Kelić i sur., 2012). Podaci o prosječnoj duljini rečenica u početnicama i o njihovoj standardnoj devijaciji prikazani su u Tablici 7. Standardna devijacija važan je pokazatelj prosječnog odstupanja rezultata od aritmetičke sredine. Prema podacima iz tablice vidljivo je kako je prosječna duljina rečenica u tekstovima najveća u početnici *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014), ali je u njoj ujedno i najveća standardna devijacija. To bi značilo da unutar tekstova ove početnice možemo pronaći rečenice koje su sastavljene od svega dvije riječi pa do onih od dvanaest i više riječi.

	P kao početnica		**Čitam i pišem**		**Pčelica**	
	tekst	**upute**	**tekst**	**upute**	**tekst**	**upute**
Aritmetička sredina	7,70	5,83	6,93	3,31	6,98	2,72
Standardna devijacija	5,28	3,50	4,61	2,51	4,59	1,59

Tablica 7.: Prosječne duljine rečenica u tekstovima i uputama početnica.

Čitam i pišem (Pavličević-Franić i sur., 2014) i *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) postižu gotovo jednake rezultate aritmetičkih sredina i standardnog raspršenja u tekstovima, dok su razlike nešto veće, ali i dalje male, u uputama. I u uputama, najviši rezultati zabilježeni su u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Ovakvi rezultati ne začuđuju jer, kao što je već istaknuto, upute i komentari ove početnice od samih početaka duži su i složeniji.

Prema izračunima prosječne duljine rečenica u skladu su s kapacitetima radnoga pamćenja. Iako prosječno ne prelaze kapacitete radnoga pamćenja, u Tablici 8 izdvojeni su primjeri dugih i složenih rečenica kojima nije mjesto u početnicama. Ovako dugačke rečenice mogle su biti razdvojene na kraće i na taj način biti prilagođene za početne čitače. U prvom primjeru rečenica se sastoji od 30 riječi, u drugom od 27, a u trećem od 20 riječi.

Tablica 8.: Primjeri rečenica iz tekstova početnica u kojima je broj riječi veći od 9.

P kao početnica	*Braco hitro uzme košaru mami iz ruke i novine za tatu izvuče joj ispod mišice, a seka primi vreću s toplim kruhom i dva mlijeka pa pođu uz njih pješice.*
Čitam i pišem	*Kad ih je skupio i utovario, a budući da mu je bilo hladno, nije još htio ići kući, nego je htio naložiti vatru i malo se ugrijati.*
Pčelica	*I kad je pročitala preskočenu priču i prepričala je prijateljicama i prijateljima iz razreda, najednom su je svi htjeli pročitati.*

4.2.3. Najučestalije i najrjeđe zastupljene vrste rečenica u početnicama

Istražujući kojim se vrstama rečenica pri prepričavanju služe djeca pred neposredan polazak u školu, Radić Tatar (2013) zaključuje kako su zastupljenije složene vrste rečenica u odnosu na jednostavne. Posebno se ističu nezavisno složene rečenice popust sastavnih i rastavnih koje obuhvaćaju preko četvrtine proizvedenih rečenica. Analiziranjem početnica dobiveni su drugačiji podaci. U sve tri početnice, i u tekstovima i u uputama, najzastupljenije su jednostavne proširene rečenice. U tekstovima najzastupljenije su u početnici *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) gdje ih je bilo 498 od ukupno 862 rečenice. U uputama su se jednostavne proširene rečenice najčešće javljale u početnici *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013) gdje je od ukupno 296 rečenica čak 209 bilo jednostavno proširenih. Tablica 9 prikazuje zastupljenost pojedinih vrsta rečenica unutar početnica.

Tablica 9.: Zastupljenost jednostavnih, neoglagoljenih i složenih vrsta rečenica u početnicama.

		P1_tekst	P2_tekst	P3_tekst	P1_upute	P2_upute	P3_upute
Jednostavna	**proširena**	47,1%	57,8%	52,1%	51,7%	63,8%	70,6%
	neproširena	7%	3,1%	6,9%	7,3%	20,1%	23,9%
Neoglagoljena		7,4%	6,8%	7,5%	1%	0,5%	0,3%
Složena	**nezavisna**	14,9%	15,3%	18,8%	11,9%	3,3%	1,4%
	višestruka	10,7%	6,8%	6,3%	7,3%	1,1%	0,3%
	zavisna	12,7%	10,1%	8,5%	20,9%	11,1%	3,4%

Legenda:
P1 - *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014)
P2 - *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014)
P3 - *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013)

Nezavisno složene rečenice, poput sastavnih i suprotnih, ne samo da nisu najzastupljenije nego ukupno ne prelaze 20% zastupljenosti u početnicama. Štoviše, javlja ih se triput manje nego jednostavnih proširenih rečenica. Uz to, treba istaknuti kako je unutar nezavisno složenih rečenica najzastupljenija vrsta rečenični niz koji tvori preko 50% nezavisno složenih rečenica unutar tekstova početnica. Jedini primjer veće zastupljenosti sastavnih rečenica u odnosu na rečenični niz jeste u uputama *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Od ukupno 36 nezavisno složenih rečenica čak su 32 bile sastavne. Posebno je zanimljiva činjenica da su se nalazile na kontinuumu u kojega uvid mogu dati primjeri složenosti od „*Promotri i ispričaj.*“ do „*Od riječi u kišobranu sastavi tri rečenice i napiši ih tiskanim slovima u pisanku.*“.

Ovim diplomskim radom htjelo se doznati i koje su sintaktičke strukture najrjeđe zastupljene u odobrenim početnicama. Na ovo pitanje nije jednostavno odgovoriti jer su rezultati prilično šaroliki. U tekstovima početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) to bi bile predikatne i isključne rečenice s jednim pojavljivanjem te subjektne i rastavne s ukupno dva pojavljivanja. U tekstovima *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) najmanje su zastupljene subjektne s jednim i predikatne s tri pojavljivanja. U *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013) to su predikatne, subjektne, rastavne i isključne rečenice s jednim pojavljivanjem. Uz navedene primjere u svim početnicama među slabije zastupljenim vrstama javljale su se i atributne i suprotne rečenice. U uputama početnica situacija je nešto drukčija. Rastavna rečenica javila se jednom, a neoglagoljene i rečenični nizovi pojavili su se tri puta u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) postiže slične rezultate. U njezinim uputama rečenični nizovi i suprotne rečenice javili su se dvaput, a neoglagoljene rečenice triput. Zanimljivo je da su se objektne rečenice javile 46 puta što je čak 8,5% ukupnog broja rečenica. Rezultati su takvi zbog činjenice da su upute često zvučale „*Imenuj što vidiš.*“. Takve upute rezultirale su činjenicom da je najviša zastupljenost zavisno složenih rečenica zabilježena upravo u uputama ove početnice. U *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013) najmanje su zastupljene rastavne, višestruke i neoglagoljene rečenice koje su se pojavile jednom te objektne s dva pojavljivanja.

4.2.4. Vrste i zastupljenost zavisno složenih rečenica

Djeca usvajaju osnovu materinskog jezika do četvrte godine života. Nakon pete godine njihove rečenice postaju duže i kompleksnije ne zbog usvajanja novih struktura, nego zbog proširivanja već postojećih upotrebom raznih funkcionalnih riječi te proširenjem imenske i glagolske fraze (Hoff, 2008). Zbog toga je dijete u petoj godini života sposobno proizvesti nezavisno složene rečenice i subjektne odnosne rečenice (Kuvač Kraljević, Olujić, 2015). Iste autorice navode kako je upotreba veznika zavisno složenih rečenica i vezničkih priloga zabilježena tek u desetoj godini. Ako se djeca služe zavisno složenim rečenicama tek oko desete godine tada nema smisla da se takve vrste rečenica često pojavljuju u početnicama. Analiziranjem tekstova početnica utvrđeno je da se u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) pojavilo 90 zavisno složenih rečenica, 87 u *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) te 58 u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013). Tablica 10. Prikazuje broj i postotni udio zavisno složenih rečenica u tekstovima početnica. Najzastupljenije su priložne, a unutar njih vremenske zavisno složene rečenice. Druge su najzastupljenije objektne, a treće atributne.

Tablica 10.: Zastupljenost zavisno složenih rečenica u tekstovima početnica.

	P kao početnica		Čitam i pišem		Pčelica	
	br.	%	br.	%	br.	%
Atributna	10	1,4	6	0,8	6	0,9
Objektna	21	3	34	3,9	21	3,1
Predikatna	1	0,1	3	0,3	1	0,1
Subjektna	2	0,3	1	0,1	1	0,1
Priložna	55	7,9	43	4,9	29	4,3
Dopusna	2	0,3	1	0,1	1	0,1
Načinska	1	0,1	2	0,2	-	-
Mjesna	-	-	-	-	1	0,1
Namjerna	4	0,6	5	0,6	2	0,3
Pogodbena	3	0,4	4	0,5	5	0,7
Posljedična	8	1,1	1	0,1	2	0,3
Uzročna	10	1,4	5	0,6	3	0,4
Vremenska	27	3,9	25	2,9	15	2,2

P kao početnica (Budinski i sur., 2014) ponovo prednjači brojem zavisno složenih struktura, posebno priložnih vremenskih rečenica koje su djeci do desete godine teške za obradu. Istraživači također navode kako su mjesne rečenice zahtjevne za obradu, a one su se pojavile samo jednom i to u jednoj početnici. Uz ove, vrlo nisku pojavnost bilježe i predikatne i subjektne rečenice. Podjela na vrste priložnih rečenica više je semantički, nego sintaktički

uvjetovana (Radić Tatar, 2013) stoga priložne rečenice (sa svim podvrstama) možemo promatrati kao jednu cjelinu. Podjela prema sadržaju uvrštavanja rezultirala je različitim podvrstama priložnih rečenica i pojavljivanjem odnosnih rečenica. Proizvodnjom odnosnih rečenica kod djece od prvoga do četvrtoga razreda osnovne škole bavile su se Balija i suradnice (2012). Istraživanje je obuhvatilo djecu s posebnim jezičnim teškoćama i djecu urednoga razvoja. Ispitanici su na poticaj trebali proizvesti ili subjektne odnosne rečenice (npr. *Radije bih bio dječak koji pliva.)* ili objektne odnosne rečenice (npr. *Radije bih bio dječak kojeg budi budilica.*). Rezultati upućuju da su odnosne rečenice s pomakom iz objektnog položaja teške i za djecu urednoga jezičnog razvoja u početnim razredima. Analizom početnica utvrđeno je da su sveukupno subjektne,objektne i središnje umetnute rečenice zastupljene s oko 1,5% što je prihvatljivo.

Zbog zahtjevnosti koja je potrebna za obradu vremenskih, mjesnih i uzročnih rečenica, ovim radom željelo se doći do podataka o njihovoj zastupljenosti u tekstovima početnica.

Iako su brojčano zavisno složene rečenice češće u tekstovima, nije zanemariv ni njihov broj u uputama. Štoviše, očekivao se manji broj zavisno složenih rečenica u uputama početnica. Visoki postotni udio, zasigurno je posljedica ukupno manjeg broja rečenica u uputama nego što ih je u tekstovima. To se posebno dobro vidi u primjeru *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). U tekstovima te početnice pojavilo se 28 zavisno složenih rečenica više nego u uputama, ali gledajući udio zavisno složenih rečenica u ukupnom broju riječi upute su u prednosti za skoro 8%. Tablica 11 prikazuje brojčani i postotni udio zavisno složenih rečenica u tekstovima i uputama.

	P kao početnica		**Čitam i pišem**		**Pčelica**	
	tekst	**upute**	**tekst**	**upute**	**tekst**	**upute**
broj zavisno složenih rečenica	90	63	87	60	58	10
udio zavisno složenih rečenica u složenim rečenicama	33,5%	52,1%	31,3%	76,6%	25,2%	66,6%
udio zavisno složenih rečenica u ukupnom broju rečenica	12,7%	20,9%	10,1%	14%	8,5%	3,4%

Tablica 11.: Brojčani i postotni prikaz zastupljenosti zavisno složenih rečenica u tekstovima i uputama početnica.

4.2.5. Raspodjela vrsta rečenica unutar početnica

U prethodnom podnaslovu veća pažnja posvetila se zavisno složenim rečenicama i njihovoj zastupljenosti u početnicama. U ovome dijelu bit će prikazana ukupna raspodjela rečenica unutar početnica s obzirom na vrstu. Posebno će se usporediti tekstovi, a posebno upute početnica. Želja je utvrditi razlikuju li se analizirane početnice u raspodjeli sintaktičkih struktura. Rezultati tekstova prikazani su u Tablici 12.

			P1_tekst	P2_tekst	P3_tekst
jednostavna	proširena		47,1%	57,8%	52,1%
	neproširena		7%	3,1%	6,9%
neoglagoljena			7,4%	6,8%	7,5%
složena	nezavisna	niz	7,9%	11,4%	12,9%
		sastavna	4,6%	2,8%	4,1%
		suprotna	2%	1,2%	1,5%
		rastavna	0,3%	-	0,1%
		isključna	0,1%	-	0,1%
	višestruka		10,6%	6,8%	6,3%
	zavisna	subjektna	0,3%	0,1%	0,1%
		predikatna	0,1%	0,3%	0,1%
		atributna	1,6%	0,8%	0,9%
		objektna	3%	3,9%	3,1%
		priložna	7,9%	4,9%	4,3%

Legenda:
P1 - *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014)
P2 - *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014)
P3 - *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013)

Tablica 12.: Prikaz raspodjele sintaktičkih struktura unutar tekstova početnica.

Razlika u zastupljenosti jednostavnih rečenica najveća je između početnica *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) i *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014). U drugoj početnici su se javile 525 puta dok ih je u prvoj 379. Ta se razlika (146) gotovo podudara s razlikom ukupnog broja rečenica u tekstovima koja iznosi 162. Rečenični nizovi najzastupljeniji su u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013), a najmanje su zastupljeni u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Situacija je u potpunosti drukčija ako promatramo višestruko složene i priložne rečenice. Treba naglasiti kako je mala razlika u ukupnom broju rečenica među ovim

početnicama (vidi Tablicu 6). U ostalim, manje zastupljenim vrstama rečenica početnice postižu slične vrijednosti. Razlike se nastavljaju i u uputama što je vidljivo iz Tablice 13.

Tablica 13. : Prikaz raspodjele sintaktičkih struktura unutar uputa početnica.

			P1_upute	P2_upute	P3_upute
jednostavna	proširena		51,7%	63,8%	70,6%
	neproširena		7,3%	20,1%	23,9%
neoglagoljena			1%	0,5%	0,3%
složena	nezavisna	niz	1%	0,4%	-
		sastavna	10,6%	2,6%	1%
		suprotna	-	0,4%	-
		rastavna	0,3%	-	0,3%
		isključna	-	-	-
	višestruka		7,3%	1,1%	0,3%
	zavisna	subjektna	-	-	-
		predikatna	-	-	-
		atributna	11,6%	0,7%	2,7%
		objektna	7,3%	8,5%	0,7%
		priložna	1%	1,8%	-

Legenda:
P1 - *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014)
P2 - *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014)
P3 - *Pčelica* (Krmpotić, Ivić, 2013)

U uputama su još izraženije razlike među *Pčelicom* (Krmpotić, Ivić, 2013) i *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014). Jednostavne rečenice zastupljene su s 94,5% u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013) dok ih je u *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) 59%. Ovakvi rezultati posljedica su sustavnog ponavljanja jednakih uputa, npr. „*Igram se.*“, „*Tražim glas.*“, „*Čitam rečenice.*“ što može dovesti do nezainteresiranosti učenika. Visok postotak objektnih rečenica zabilježen je u početnicama *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) i *Čitam i pišem* (Pavličević-Franić i sur., 2014) dok ih u *Pčelici* (Krmpotić, Ivić, 2013) gotovo i nema. Manji postotak jednostavnih rečenica *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) nadoknadila je većim brojem sastavnih i višestruko složenih rečenica. Višestruko složene rečenice poput „*Pronađi među zlatnim nitima sakrivena slova i napiši o kojim se voćkama radi.*“ i „*U travi ispod voćaka pronađi imena i otkrij tko voli koje voće!*“ možda i nisu najbolji mogući način izricanja uputa za učenike prvoga razreda.

Pomalo neočekivano, rezultati upućuju kako postoje razlike među početnica s obzirom na raspodjelu sintaktičkih struktura.

4.3. Potvrda hipoteza

H1: *U tekstovima početnica najučestalija će riječ biti glagol biti (je), a riječi koje će se najrjeđe pojaviti bit će pojedine imenice* se prihvaća.

H2: *U uputama početnica najučestalija će riječ biti pojedini glagol, a riječi koje će se najrjeđe pojaviti bit će pojedine imenice* djelomično se prihvaća. Razlog zbog kojega se ne može u cijelosti prihvatiti jeste činjenica da u uputama početnice *P kao početnica* (Budinski i sur., 2014) najzastupljenija riječ nije glagol, nego prijedlog *u*.

H3: *Niskočestotne riječi javit će se u više od pedeset posto svih različnica* se prihvaća.

H4: *Niskočestotne riječi bit će podjednako zastupljene u sve tri početnice* se prihvaća.

H5: *Niskočestotne riječi neće biti jednake u sve tri početnice s obzirom na vrstu riječi* se odbacuje.

H6: *Niskočestotne riječi će se češće pojavljivati u tekstovima nego u uputama za zadatke* se prihvaća.

H7: *Prosječna duljina rečenice u tekstovima i uputama neće biti veća od devet riječi* se prihvaća.

H8: *U tekstovima i uputama početnica najčešće će biti zastupljene nezavisne rečenice poput sastavnih i suprotnih, a najrjeđe će biti zastupljene objektne rečenice* se odbacuje.

H9: *U tekstovima početnicama zavisno složene rečenice poput mjesnih, vremenskih i uzročnih javit će se u manje od pet posto rečenica* se prihvaća.

H10: *Sintaktičke strukture neće se razlikovati u tekstovima i uputama početnica s obzirom na vrstu rečenica* se odbacuje.

H11: *Zavisno složene rečenice će se češće javljati u tekstovima nego u uputama za zadatke* se prihvaća.

5. Zaključak

Djeca polaze u školu s nejednako razvijenim predvještinama čitanja i pisanja. Zbog toga bi se u predškolskoj dobi više pažnje trebalo posvetiti sustavnom radu na postizanju približno sličnih razina. Ako četvrtina djece kreće učiti čitati i pisati, a da potrebne predvještine nisu dovoljno razvijene kako tek na to utječu leksička i sintaktička složenost početnica. U radu su analizirane tri početnice, odobrene od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, na leksičkoj i sintaktičkoj razini.

Osnovna svrha početnica je pomoći djetetu naučiti čitati, stoga bi većina riječi u njima trebala biti poznata djeci. Analizom na leksičkoj razini utvrđene su najčešće i najrjeđe riječi u tekstovima i uputama početnicama. Raščlamba podataka posebno je usmjerena na niskočestotne riječi, odnosno one riječi koje su se pojavile manje od dvanaest puta. Rezultati pokazuju kako je više od devedeset posto natuknica niskočestotno te da se najveći broj natuknica pojavljuje svega jednom. Podjednako su zastupljene u sve tri početnice i češće se javljaju u tekstovima, nego u uputama. Tako visoka zastupljenost niskočestotnih riječi zasigurno neće dovesti do željenog i Udžbeničkim standardom predviđenog sustavnog rasta rječnika. Stoga bi se u rječničku građu početnica trebao birati manji broj, djeci poznatih riječi koje će se ponavljati više puta i u različitim kontekstima. Furlanovo pravilo iz 1961. o upotrebi poznatih riječi u kombinaciji sa slikama poštuje se samo na početnim stranicama početnica, no kasnije se javlja preveliki broj riječi koje se javljaju svega jednom ili dva puta. Uz to, one su često fonološki i semantički zahtjevne za početne čitače.
Analizom sintaktičkih struktura potvrđeno je da prosječna duljina rečenica ne prelazi kapacitete radnoga pamćenja iako je prosječno raspršenje rezultata, pogotovo u tekstovima, značajno. Najzastupljenija vrsta rečenica je jednostavno proširena, dok su najrjeđe zastupljene pojedine vrste zavisno složenih rečenica. Ispitana je zastupljenost zavisno složenih rečenica jer su prethodna istraživanja pokazala kako djeca do određene dobi nisu u mogućnosti obraditi pojedine vrste poput vremenskih i mjesnih. Pojedinačno njihova zastupljenost ne prelazi pet posto, no ukupna zastupljenost zavisno složenih rečenica nije zanemariva. Veći broj zavisno složenih rečenica zabilježen je u tekstovima. Rezultati ukazuju kako se početnice razlikuju u raspodjeli sintaktičkih struktura što nije bilo očekivano. Visoka zastupljenost jednostavno proširenih te relativno visoka zastupljenost rečeničnih nizova i višestruko složenih rečenica mogla bi se zamijeniti porastom sastavnih i suprotnih rečenica koje su u početnicama relativno slabo zastupljene.

6. Literatura

1. Adams, M. (1990). Beginning to read: Thinking and learning about print. Cambridge, MA. MIT Press.
2. Balija, M., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2012). Odnosne rečenice bez pomaka i traga: proizvodnja odnosnih rečenica kod djece s posebnim jezičnim teškoćama. Suvremena lingvistika, 74., 139-153
3. Balija, M., Krnjaić, D. (2010). Razumijevanje odnosnih rečenica kod djece predškolske dobi.
   Zagreb; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
4. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (1995). Hrvatska gramatika. Zagreb: Školska knjiga.
5. Blaži, D., Buzdum, I., Kozarić-Cviković, M. (2011). Povezanost uspješnosti čitanja s nekim aspektima fonološkog razvoja. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 47 (2)., 14-25
6. Carver, R. P. (1994). Percentage of unknown vocabulary words in text as a function of the relative difficulty of the text: implications for instruction. Journal of Reading Behavior, 26 (4), 413-437
7. Cvikić, L. (2002). Pretpostavljeno i očekivano znanje prvašića. Zbornik radova Dijete i jezik danas (str 55-72). Osijek.
8. Čudina-Obradović, M. (1996). Igrom do čitanja, *Igre i aktivnosti za razvijanje vještina čitanja u djece od 3. do 10. godine*. Zagreb: Školska knjiga
9. Hoff, E. (2008). Language in the school years. U Guzman, R. (ur): Language development (str. 329-370). Belmont: Wadworth.
10. Ivšac Pavliša, J., Lenček, M. (2011). Fonološke vještine i fonološko pamćenje: Razlike između djece urednoga jezičnoga razvoja, djece s perinatalnim oštećenjem mozga i djece s Posebnim jezičnim teškoćama kao temeljni prediktori čitanja. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 47 (1)., 1-16
11. Katičić, R. (1991). Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika. Zagreb: Globus, Nakladni zavod.
12. Kelić, M., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J. (2012). Mjere jezičnog razvoja kao pokazatelji posebnih jezičnih teškoća. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 48 (2)., 23-40

13. Kolić -Vehovec, S. (2003). Razvoj fonološke svjesnosti i učenje čitanja: trogodišnje praćenje. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 39 (1)., 17-32
14. Kovačević, M., Kuvač, J. (2004). Jezik udžbenika i jezik djeteta: razumiju li se oni?, U Bacalja, R. (ur.): Zbornik radova Dijete, odgojitelj i učitelj (str 93–10). Zadar.
15. Kuvač Kraljević, J., Olujić, M. (2015). Kasni jezični razvoj. U Kuvač Kraljević, J. (ur): Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama (str. 35-49). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
16. Kuvač, J., Palmović, M. (2007). Metodologija istraživanja dječjega jezika. Jastrebarsko: Naklada Slap.
17. Lenček, M., Gligora, J. (2010). U početku bijaše riječ: o početnicama i čitanju. Logopedija, 2 (1)., 36-44
18. Mendeš, B. (2008). Početnica hrvatskoga jezika- temeljni školski udžbenik. Školski vjesnik, 57 (1-2)., 43-59
19. Moguš, M., Bratanić, M., Tadić, M. (1999). Hrvatski čestotni rječnik. Zagreb: Školska knjiga.
20. Peretić, M., Padovan, N., Kologranić Belić, L. (2015). Rana pismenost. U Kuvač Kraljević, J. (ur): Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama (str. 52-62). Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
21. Puljak, L. (2007). Psiholingvistički pogled na početno opismenjavanje. Metodički ogledi, 14 (1)., 61-76
22. Radić Tatar, I. (2013). Ovladanost vrstama rečenica na kraju predškolske dobi. Lahor, 16., 165-188
23. Radić, Ž., Kuvač Kraljević, J., Kovačević, M. (2010). Udžbenik kao poticaj ili prepreka leksičkom razvoju. Lahor, 9., 43-59
24. Rončević Zubković, B. (2010). Ustrojstvo radnog pamćenja i njegova uloga u jezičnom procesiranju. Psihologijske teme, 19 (1)., 1-29
25. Rončević Zubković, B. (2011a). Doprinos raspona verbalnoga radnog pamćenja razumijevanju teksta u ranoj adolescenciji. Psihologijske teme, 20 (2)., 213-232
26. Rončević Zubković, B. (2011b). Vještina čitanja u ranoj adolescenciji: profili učenika. Društvena istraživanja , 20 (1)., 189-210
27. Swanborn, M. S. L., de Glopper, K. (1999). Incidentad word learning while reading: A meta-analsis. Review of Educational Research, 69., 261–285
28. Ščapec, K., Kuvač Kraljević, J. (2013). Rana Pismenost kod djece s Posebnim jezičnim potrebama. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 49 (1)., 120-134

29. Vancaš, M. (1999). Jezične sposobnosti kao preduvjet usvajanja čitanja. Doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Internetske stranice:

1. Narodne novine br. 10/97. i 107/07. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339617.html, datum pribavljanja 1.7.2015.)
2. Narodne novine br. 27/10. i 55/11. Udžbenički standard (http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=12470, datum pribavljanja 3.7.2015.)
3. MacWhinney, B. (2015). The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk (http://childes.psy.cmu.edu/manuals/clan.pdf, datum pribavljanja 15.12.2015.)